Таіса Бондар

РАГНЕДА

УДК 821.161.3-1
ББК 84 (4 Беи)-5
Б 81

Бондар Т. М.

Б81 Рагнеда / Таіса Бондар; маст. Уладзімір Тоўсцік. — Мн.: Літ. и Искусство, 2005. — 128 с.: іл.

ISBN 985-6720-10-9.

Кніга двух аўтараў — пісьменніцы Таісы Бондар і мастака Уладзіміра Тоўсціка — «Рагнеда» унікальная не адной сваёй пабудоваю, калі жывапіс і паэзія на роўных правах фарміруюць кніжную прастору, але і тым, што гэта першы вопыт такога сааўтарства і такога рашэння. Тэкст чыста паэтычны (паэма «Рагнеда» і некалькі гістарычных песень: «Менеск», «Званы», «Свіцязь-возера», «Няміга», «Сон-трава», «Жывая рака») быццам накладваецца на «тэкст» жывапісны, атрымліваючы іншую — дадатковую — падсветку апісваемых падзей далёкай гісторыі і тым самым набываючы глыбейшы сэнс у часе прачытання.

Кніга будзе цудоўным падарункам для ўсіх тых, хто любіць сваю зямлю, шануе яе гісторыю.

УДК 821.161.3-1
ББК 84 (4 Беи)-5

ISBN 985-6720-10-9

Таіса Бондар

РАГНЕДА

Мастак

Уладзімір Тоўсцік

МІНСК
РВУ «ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО»
2005

Даўніе...
Далеч і далеч! —
чорна-блакітны сувой
часу,
што сам пакідае —
ніточку мовы жывой:
песні, паданні, легенды.
Колькі іх край мой зберог!
Першыя — з імем Рагнеды
лучаць расстайнасць эпох.
Хто яна? Ў стомленым гудзе
часу —
за горычу слёз —
звалі Рагнедаю людзі,
звалі Гарыславаю лёс.

РАГНЕДА

ПАЭМА

Даўняе...
Далеч і далеч! —
чорна-блакітны сувой
часу,
        што нам пакідае
нітачку мовы жывой:
песні, паданні, легенды.
Колькі іх край мой збярог!
Першыя — з імем Рагнеды
лучаць расстайнасць эпох.
Хто яна? Ў стомленым гудзе
часу —
            за горыччу слёз —
звалі Рагнедаю людзі,
зваў Гарыславаю лёс.

1. КУПАЛЛЕ

Тыя ж звычаі карысталі Крывічы,
іншыя паганыя, што не ведалі
закона Божага, ды тварылі
самі сабе закон...

Лаўрэнцьеўскі летапіс

Дзён калаўрот...
Сонца ў паўнеба
выйшла з варот,
кутых са срэбра:
срэбра цячэ —
рэчкаю ў мора,
сонца ярчэй
ззяе над борам.
Бор абступіў
чашу паляны:

хто не дапіў
водар смаляны,
той раскладзе
сёння купалле, —
плыць па вадзе
плынню, за хваляй,
новым вянкам
з руты й чабору.
Вышыць жанкам
песнямі ўзгорак.

— Ой, калі мая добрая доля,
ой, калі мая добрая доля,
звіся, вяночак, як гаёчак,
звіся, вяночак, як гаёчак...

— На тачыне хмель не развіўся,
на ніўцы ячмень не наліўся,
у таткі дзевачка не вырасла,
русую коску не выплела,
шчасця, долі не вынесла...

Песні пяюць —
долю гукаюць.
Ціха плывуць
песні над краем,
клічуць усіх
сонцу дзівіцца:
вытчацца міг —
звоняць крыніцы.
Столькі святла,
звонкай сінечы —
ды не датла
выгарыць вечар!

— Кладзіце агні вялікія!
Паліце ведзьму лятучую,
каб яна па полі не лятала,
каб яна заломаў не ламала,
кладзіце агні вялікія!

— Купальскае ночы
выпеклі ведзьме вочы,
каб і ўночы не лятала,
каб і расы не збівала...

Песні пяюць —
ведзьму ганяюць,

крутам ідуць,
рукі сплятаюць —
хлопцы, жанкі,
дзеўкі і воі!
У люстры ракі —
гуртам, па двое.
Мо для каго
збудуцца слёзы...
Вышай агонь —
ніжай нябёсы!
Мо для каго
долі не стане...
Вышай агонь —
радасней гранне!

Народ спявае за добрым князем?..
У Рагвалода—меч харалужны,
сыны — два воі, ён з імі разам
вадзіў дружыну — і вояў мужных
міналі стрэлы, дзіды не бралі,
і вольны Тураў іх славай стрэціў.
У Рагвалода — дачка, не зналі
красунь, ёй роўных, у цэлым свеце:
каса цяжкая, святлей ад сонца,
краса — хто стрэне, вачэй не
зводзіць;
у тонях позірку, на самым донцы,
сінечаззяе, бы хвалі ходзяць.
Успыхне позірк — звініць наўколле,
пагасне —раптам усё нямее...
У Рагвалода — Полацак, воля,
якую ён бараніць умее.
Але ўсё кружыць над краем воран,
але ўсё плачуць вятры і плачуць.
Што бачыць воран? Якое гора
дзень прычаканы
слязьмі пазначыць?
У Рагвалода — меч справядлівы,
як павялося здаўна, так судзіць:
у вояў — коні, ў ратаяў — нівы,
у князя — слава. Хай славяць людзі!
І славу гэту за крывічамі
прызнаюць землі краёў чужынных —
бо здабывалі яе мячамі
князь Рагвалод і яго дружына.
Але ўсё ніжай кружляе воран,
але ўсё бліжай гудзе дарога.

Што бачыць воран? Які ў іх вораг?
У Рагвалода — адна трывога:
далёка Кіеў — шлях недалёкі,
далёка Ноўгарад —
свіст стрэлаў чуцен...
Яшчэ не гасяць святло аблокі,
яшчэ блукаюць сцяжынкі ў руце,
яшчэ красуюць жыты у полі,
яшчэ гукаюць каханне песні —
а ўжо трывога душу няволіць,
а ўжо развага пачуцці цесніць.
За добрым князем народ спявае?
Не, князь славуты сваім народам...
Прыйшло Купалле — вянкі звівае,
хай сёння княжыць сама прырода!

— Калі мая добрая доля,
калі мая добрая доля,
звіся, вяночак, як гаёчак,
звіся, вяночак, як гаёчак...
Першаю ўстаць,
рана, да пеўняў,
у косы ўплятаць
водар купены.
Пець для таго,
хто ўжо чакае:
вышай агонь —
бліжай спатканне.
Першай збудзіць
рэха лясное,
доўга студзіць
ногі расою.
Руту шукаць
у лузе, за ноччу.
Рыме рака
звіты вяночак.
Шчасце ў каханні —
плынню падхопіць,
доля ліхая —
ў хвалі патопіць...

Дзяўчаты ўсё цішай спяваюць,
як прычараваны ракою.
Адна за адной адплываюць,
адна за адной адплываюць
вянкамі дзявочыя мроі.

Вяночак жа, самы зялёны,
ля кручы буруны схавалі.
— Ой, доля ліхая князёўну
чакае...
— Вяночак князёўны
рака не ўтрымала на хвалі!
— Рака не ўтрымала...
Шукаюць
Рагнеду. Рагнеда ступае —
каса, непамерна цяжкая,
каса, непамерна цяжкая,
па плечах у травы сцякае.
Кранецца зямлі — узыходзяць
рамонкі, схіляюцца ўслед ёй...
І кружыцца ўсё ў карагодзе,
і кружыцца ўсё ў карагодзе,
і песня гукае Рагнеду.
Блішчыць Палата з ёю поруч,
прастору вятрыска раскрыліў —
і кропля за кропляю горыч,
і кропля за кропляю горыч
губляе атрутную сілу.

Вечар з кубка залатога
п'е густую цішыню
і, схмялеўшы, мосціць доўга
шлях пад капыты каню.
Трэба ж, каб за сонцам следам
месяц ехаў і свяціў! —
на зямлі, спакоем беднай,
мноства самых розных дзіў:
лесуноў, русалак, ведзьмаў —
без святла не пабароць.
Вечар шлях адолеў, недзе
загубілася аброць,
потым конь схацеў напіцца,
потым спатыкнуўся конь...
На паляне, ля крыніцы,
скача і пяе агонь
вышай, вышай —
крок за крокам
кола рук усё шырэй,
разарвалася!—далёка
рэха крокі не збярэ.
Сыпанулі дзеўкі гаем
хто куды, абы з вачэй!

І пагналі іх, пагналі.
Кожнаму карціць хутчэй,
апякаючы дыханне,
з губ дзявочых піць агонь —
тухне, тухне пад нагамі
каснічок святла таго,
што касцёр навокал сцеле.
Гнуткім голлем ссечан твар...
— Дагані!
Багі хацелі,
каб агонь быў меншы дар,
і таму няхай апаліць —
бег, гушчэчай, напралом.
— Дагані!
А ўжо загналі
мроі дзеўчыну ў сіло,
і трапечацца ў абдымках,
і не можа звесці дух —
ў прыгажэйшым з паядынкаў
пераможа кожны з двух,
і сарваная апратка
будзе іх чакаць да дня...

Месяц выйдзе, пройдзе кладкай
за раку, і цішыня,
высвечаная да донца,
заспявае, зазвініць —
каб плыло ракою сонца
на купальскія агні.
Іх багата: браў, хто любіць,
каснічок кастра сабе...
Месяц пройдзе,
цень свой згубіць
там, дзе плынь у бераг б'е.

Над Палатой, там, дзе сосны
бераг на плячах падняў,
раніцу, верачы ў лёс свой,
стрэла Рагнеда адна.
Доўга агні дагаралі,
зоркі студзілі расу,
песні... Другімі дарамі
сплаціць ёй лёс за красу!
А ўсё душа не збаліцца —
піў з яе смутак і піў...

— Яне?!
— Князёўна баіцца? —
хлопец на крок адступіў.
Стала чуваць, як адчайна
сэрца ірвецца з-пад рук.
— Не. Калі раптам страчае
гэткі, як ты, без прынук...
— Я ўсё чакаў, каб азвацца.
— Што ж ты вось тут і стаяў?
— З вечара!
Трэба б спяшацца
і абагнаць салаўя
сцежкай —
паўз свята прыроды...
Дзіўныя чары зямлі!
З ёю, дачкой Рагвалода,
гэты Янук!
— А калі
плату ў цябе галавою
возьмуць за гэтую ноч?
— Хай! Я быў побач з табою,
побач! —
і бліскаўкі з воч.
— Хай?!
— Не спяшайся, князёўна,
толькі ж адно і змагу:
ўмерці за тое, што сёння
з сэрца не вырваў... тугу
і ўжо не вырву ніколі!
— Воля Дажбога, Янук.
Лепшай з дачок яго — волю
ў дар прынясеш...
З яе рук
вьслізнуў месячык востры,
ноч заспяшалася прэч.
Мо падалося ўсё? — проста
голле кранапася плеч,
проста шапталіся хвалі
з зоркамі, а з цішыні,
быццам лілеі, ўсплывалі
і патухалі агні...
Доўта шукала вачыма
сцежку —
блішчэла ж правей!
Знікла. І ўжо немагчыма,
страшна ступаць па траве:
вянуць, ламаюцца зёлкі...

Вечныя чары зямлі!
Пах яе, звабліва горкі,
ранак за ранкам спяліў,
каб настаяла паветра,
каб ад глытка яго пёк,
спальваў той сум запаветны,
вечны, пакутны здалёк.
Роднасць з бацькоўскай зямлёю...
Міг ці пяройдзе ў вякі?
Лёс ці палічыцца з ёю?
Помніцца, пелі жанкі:
— На тачыне хмель не развіўся,
на ніўцы ячмень не наліўся,
у таткі дзевачка не вырасла,
русую коску не выплела,
шчасця, долі не вынесла...

2. ЗАРУЧЫНЫ

І княжыць у Наўгародзе Валадзімір,
і пасылае да Рагвалода Полацкага, мовячы:
«Хачу ўзяць дачку тваю сабе ў жонкі...»

Лаўрэнцьеўскі летапіс

На торнай дарозе
трава не расце...
Вялікай трывозе
збаяцца не сцен,
не вежаў дазорных,
не вояў пры іх.
Не ведаюць зморы
на конях сваіх
паслы Наўгарода,
прыспешваюць дні.
Між княжага роду
шукае радні
іх князь,
каб парушыць
спадзеўкі багоў:
сын князя й Малушы,
рабыні яго,
хацеў Валадзімір
валодаць усім,
што вокам абдыме,
што ўхутана ў сінь,

што далей, за сінню,
што ўкрылі лясы,
усім і—усімі...
Хацеў — не прасіў,
а клікаў Дабрыню,
загадваў, і той
стараўся...
Княгіню?..
У Полацк — сватоў!
Па ўзгорках, лагчынах,
праз морак лясоў,
па сцежках ваўчыных —
пад вухканне соў
па слова — па сэрца
Рагнеды...
Паслоў
сталы, як вядзецца,
чакалі — было,
хапіла і кубкаў,
і мёду, і слоў.
Па слоўных прыступках
сам князь вёў паслоў.
Ніяк з асалодаю
тыя пілі —
за дом Рагвалода,
за шчодрасць зямлі,
каб дні красавалі,
агонь не ачах...
Рагнеду пазвалі.
Прыйшла. У вачах —
яны не хавалі! —
гайдалі агні
халодную хвалю
цяжкой цішыні.
У гордым адказе
слязы не чуваць:
— Рабыніча-князя
не мне разуваць,
не мне! —
быццам знае
пра тое адна:
усё, што спазнае,
спазнае да дна.
А што?..
Як знямелі
ля белых сталоў

ад гэтае смелай
адкрытасці слоў,
ад гэтае гордай
дзявочай красы.
Ды слоў Рагвалода
чакалі паслы.
— Адказ не здаволіў
гасцей? —
Рагвалод
дачку не няволіць:
з паўночных варот
сватоў сваіх Кіеў
у шлях выпраўляў.
А думы — цяжкія...
Аціхла зямля:
ні вочап не рыпне,
праводзячы дзень,
ні птушка не ўскрыкне,
ні ліст не ўпадзе.
Скаваў усё роздум...
Ці дзень не ўсцярог
паселішчаў гнёзды
на голлі дарог?
Ці выйшлі дарогі
па той бок яго,
дзе гасне
трывогі
ахвярны агонь?..

Суджана — не разгуджана...
Гужам, гужам — даўгія дні.
Перакочваецца жамчужынай
сонца ў кожнага ў далані.
Але высь патыхае холадам,
і ўздымаецца пыл да хмар,
і, праз міг, раздрабілі молаты
цішыню, і свой першы ўдар.
Стала цёмна. Маланкі — навіссю.
Шлях, як конь, устаў на дыбы.
Застагнала зямля. Чапляліся
за яе, цяжкую, дубы,
каб адзін з адным, паміраючы,
усім тром абняцца галлём...
Стала чорна. Вухнуў за далеччу,
прыпазніўшыся трохі, гром.

Бом! Бом!
Бом! Бом!
Біла
ў Вялікае Біла
трывога —
даль
за клубом
пылу халоднага
ўкрыла дарогу.
Вораг ішоў.
Гора
пагоркамі горбіла
вёрсты.
Крык старажоў
доўга стрыножвала
кожная
ростань.
Бом! Бом!
Бом! Бом!
Біла
ў Вялікае Біла
надзея.
Тут, за гарбом
бору, не злыбеда
раніцу дзее.
Горад гудзе.
Рана
трывога сабрала
ля вечных
полацкіх сцен
вояў
і люд яго вольны
на веча.
Бом! Бом!
Бом! Бом!
Біла
ў Вялікае Біла
змаганне.
Нельга рабом
жыць на зямлі сваёй
побач з багамі!
Мала мячоў? —
ёсць жа
на кожным падворку
сякера.

Як крумкачоў,
ворагаў? —
вораг іх гора
не мераў.
Веча...
Бом, бом, бом!..
Паб'ём
прышлых чужынцаў
альбо памром —
сеча! Сеча!

Не вецер хмару ўсё ніжай сцеле,
а хмара стрэлы ўсё бліжай сее,
а стрэлы раці на раці гоняць,
мячы ў цяжкія шаломы звоняць.
З шаломаў збітых п'е не нап'ецца
другое — трэцяе ўжо! —дасвецце.
П'е не нап'ецца, патолі просіць:
смерць не шаломы — галовы косіць,
і топчуць коні іх капытамі...
Зямлю да горада ўкрыць не шчытамі —
касцямі ў сечы палеглых вояў.
Не зваяваны адвага й воля:
мячы ў чужыя шаломы звоняць,
кроў чуюць, быццам дзічэюць коні —
храпуць, ірвуцца з-пад ліўня стрэлаў
без седака
ці з абвіслым целам...
Ярчэй, трывожней палае неба.
Што ж, абы славе не быць
ганебнай!
У Рагвалода — меч харалужны,
сыны, два воі...
Іх смерці мужнай
не бачыў ён, чужакоў адкідваў,
ірваўся ўперад, насустрач дзідам —
за вольны Полацак свой, за волю...
Не сонца ўпала дубам на голле—
апошні, ссечаны, на сонца падаў,
і тухла, тухла яно. І праўда,
слабей чуваць, як зямля ўздыхае,
смялей груган над зямлёй кружляе.
Да сценаў полацкіх крыві хапіла —
і не было каму ўжо біць у біла.

О, чорны пасеў...
Спіць гэтулькі люду!

Калі яшчэ ўсе
аплаканы будуць?
Ці будуць? І кім?
Пакуль яшчэ сховам —
сасняк ля ракі,
і побач — ахова...
Пакуль яшчэ ў іх
ёсць нітачка шляху...
А мала жывых,
дык мала і страху.
Ці ж для крывічоў
чужынцы не ў памяць?
Князёўну з мячом
шчыльней абступаюць.
Скрываўлены шлях
пятляе з палону.
О, страшны пасаг!
Шаломы, шаломы...
Палон?! Вось ён, час
знявагі, няволі!
Загналі. Якраз.
Не выкаўтнуць болю.
Яна ўжо адна!
Яе Валадзімір
касой да сядла
прывяжа, абдыме
за шыю каня
пад клік пераможны...
Рашуча яна
намацвае ножны.
І бліскае нож,
і падае цяжка
каса яе у дождж
пылінак бязважкіх —
ва ўсіх на вачах,
пад шэпт захаплення! —
крануўся пляча
бярэмак праменняў,
рассыпаўся ўкруг
і высвеціў вецер.
І роспачы рук
ніхто не прыкмеціў.
Нявольніца?
                    Што ж
маўчыць наўгародзец?
У грудзі б той нож! —
апошняя з роду...

3. ПАЛАНЯНКА

І пусціўся Валадзімір у распусту,
прыводзячы да сябе мужавых жонак
і дзеўчын разбэшчваючы;
любіў бо жанок...

Лаўрэнцьеўскі летапіс

Дудачка грае
ціха, ласкава —
так з небакраем
шэпчуцца травы,
так праз лістоту
дыхае ранне...
Грае, сумоту
тушыць іграннем.
Ды не дагоніш
сцежку ў няволі.
Быццам далоні —
поле і поле.
І да аблокаў —
чырвань, як накіп:
полем, далёка —
макі і макі.
Полем — спачыну
просіць у дудкі —
кружыць дзяўчына
ў строях бялюткіх.
Просіць, а гукі
з губ не злятаюць.
Кружыць, а рукі
ўплецены ў танец.
Жудасны танец!—
рукі і вецер...
Вецер гайдае
роснае вецце,
квецень губляе ў
ранак каліна...
Дудачка грае?
Плача дзяўчына?
Цяжка ўсумніцца:
нечая ж доля...
Сніцца ёй, сніцца
гэтае поле!

А па полі, па полі — над ім:
гэтак лёгка вызваньваюць промні!—

на кані, ад святла залатым,
ехаў той, хто кахаў яе, помніў
кожны міг у расстанні. Бліжэй!
Сэрца радасна рвецца насустрач —
і дарэмна яго сцеражэ
прадчуванне:
у небе, бы ў люстры,
застывае зямля — ў цішыню
яркім макам затканае лета —
цела юнае, што ўпершыню
так даверліва дыхае ветрам,
побач з воем...
Рагнеда спярша
не пазнала сябе, а пазнала —
зашчымела балюча душа:
з гэткай прагай кахаць —
не кахала,
не кахала яшчэ! І таму
хай мілуе яе
хлопец-воін.
Што яе — ўсё належыць яму!
Сэрца рвецца: жывое, жывое!
І струменяцца рукі ў руках —
з кожным рухам пяшчота смялее,
і пагляд, як асьлеплены птах,
не ўзлятае з апушчаных веяў,
і, схмялеўшы ад блізкасці плеч,
рук, грудзей, —
пацалунак...
Што з небам?!
Бліскавіцай рассек яго меч
напалам — толькі бліснула срэбра
і пажухла ў цяжкой глыбіні.
Меч? Адкуль ён?
І сонца не свеціць...
Толькі макі гараць — іх агні
раскалыхвае стомлена вецер.
Толькі макі...
І раптам — сцяной! —
воі, ворагі! Дзіды да неба.
З тога боку. З другога. За ёй.
Бегчы некуды. Бегчы ганебна.
А на плячах — адно валасы,
ззянне цела яны не патушаць.
Галасы, галасы, галасы! —
сэрца стукам іх гул не заглушыць.

Круг звужаецца.
                    Марна яна
уціскаецца ў цень свой дрыготкі.
Вой за воем — жывая сцяна! —
набліжаецца. З кожнае глоткі
крык выштурхвае крык:
                              — У-лю-лю!
Вось адзін — Валадзімір? — ступае
колькі крокаў
                    і дзіду ў зямлю
побач з ёю ўтыкае.
Вось другі... Валадзімір? Яшчэ?!
І яшчэ? І яшчэ?..
                    Ўкруг Рагнеды
агароджа — не ўціснуць плячэй,
не адкінуць навіслае неба.
І смяецца — смяюцца, іх шмат! —
воі
з тварам таго, хто паслаў іх...
Гэта сніцца? А шлях, што назад,
краем лугу, назад адпаўзае?

Сонца — бег мінут замаруджаны —
не кранулася цішыні,
не кранулася... Сном разбуджана,
шэпт Рагнеда чуе:
                              — Зірні,
Палата, што чорнае золата! —
крута б'ецца ў бераг круты:
не падымуцца больш тры волаты —
бацька твой і твае браты.
Да нябёсаў агні жалобныя
іх маўчанне ўзнялі над ёй.
Тры князі былі...Даль халодную
тры дымы падперлі сабой —
тры шляхі ў адзіны зліваюцца:
з трох дубоў — тры слупы паўз шлях,
на слупах, урослых у раніцу,
у гляках — сабраны іх прах.
Азірніся, пакуль за далеччу
яшчэ бачна...
                    — Янук?
На ўздых
ірванулася, адкідаючы
рэшту ночы з плеч маладых,
і застыла: сонцам затоплена

даль... на дзідах павіс Янук —
вочы сіне-сінімі кроплямі
вось-вось скоцяцца ў цішыню!
Закалолі!
Усё збываецца?
Крок, другі... Наваліўся страх.
Далей, далей! —з балючай памяці
вёў пазначаны лёсам шлях.

Кінь за сабой,
найдзеш наперадзе?
Стомлены боль...
Стомлена ў цемрадзі
яркага дня
позірк ламаецца.
З самага дна —
з пылу ўздымаецца
стук капытоў.
Дробіцца, дробіцца.
Даль ад шчытоў
ссунутых горбіцца.
Шчыт да шчыта,
шэраг за шэрагам!
Што ні вярста —
берагам, берагам —
берагам дум!
Памяць аглухлая...
Марна бяду
сэрца адштурхвае:
крыкам упаў
доўгі цень вечара.
Губы — губам,
смагай апечаным!
Мроі — рукам,
прагным, без сораму!..
Колькім вякам
гэтым аддорана?

Адны вочы і плачуць, і смяюцца...
Калі ж не ўпала ні адна сляза?
І смех прарос маўчаннем? І здаюцца
чужымі думкі горкія, назад,
у Полацак, не трапіўшы з сумотай?
Калі ў пакоях — рэха і Яна?..
Гавораць, Валадзімір за работу
сплаціў варагам золатам спаўна —
а ўсёй работы: брата закалолі....

Гавораць, ён збіраецца ў паход
і зваяваным днём незадаволен...
Гавораць, што...
Гавораць, не прыгод —
жанок шукае, з імі ночы бавіць,
пусціўшыся ў распусту з ночы ў ноч,
гавораць...
О, паслужлівая памяць!
Князь... княжы... князю...
Што ў яе апроч?
Чужая сіла — памяці дыктуе.
І марна гоніць Лыбеда-рака
сумоты аблачынку залатую
паўз дзень,
якія заблудзіцца ў вяках.
Ніхто не разгадае таямніцы:
любіла? ненавідзела?
Хай дзень
Рагнеду не прыспешвае ўсумніцца
у праве жыць насуперак бядзе,
ён — самы першы
з шэрагу бунтоўных...
Сын — а народзіцца ў Рагнеды сын! —
ёй верне і рашучасць, і гатоўнасць
напомніць Валадзіміру
лясы
вакол паселішчаў пустых,
прадонне
касцьмі перасяванае начы,
братоў сваіх пад капытамі коней,
кроў Рагвалода на чужым мячы...
Напомніць, і балючым успамінам
не хопіць слоў,
каб два жыцці з'яднаць.
Чакае вестуна — чакае сына,
з пакутлівымі думкамі адна.
Адны вочы і плачуць, і смяюцца?
Не плачуць, не смяюцца — як тады?
На поўнач мкнуцца хмары,
рып іх чуцен,
натужны, быццам крышацца гады.
Насустрач ім —
такой знаёмай рыскай!—
гусей цяжкая, хвалістая ніць...
Княгіня?.. Паланянка?..
Кіеў блізка.
І кліч яе дамоў не даляціць.

4. ЧУЖАЯ СІЛА

Нараніцу ж сагналі без ліку людзей:
улезлі ў ваду і стаялі адны да шыі,
а другія да грудзей, меншыя ж ад берага,
трэція дзяцей трымалі.
Спраўляўся ж абрад...

Лаўрэнцьеўскі летапіс

Ляхі... Вяцічы... Чудзь...
Тыя, іншыя землі.
Хай здалёк не пачуць,
дзе мячы зазвінелі,
ды чакае з ганцом
Кіеў вестку ад князя.
— Валадзімір мячом
множыць славу.
— Адразу
ён не ведаў пра страх...
— Славы вораг збаіцца!
У ахвярных кастрах
кроў дыміцца, дыміцца.
— Князь задумаў шукаць
Бога ў Корсуні.
— Вояў
незлічоную раць
узначаліў... З сабою
браў дарункі. Відаць
па ўсім, што з намерам:
не купіць—зваяваць
і княгіню, і веру.
— Трэба класці кастры
для куміраў — памогуць!
У Стрыбога вятры,
далячыні ў Дажбога...
— Неба высачыць шлях,
вецер верне дзянніцу!
У ахвярных кастрах
кроў дыміцца, дыміцца.
— Абы ўчулі шляхі!
— Не княгіня Рагнеда?
Хто ж?
— Над рэчкай тугі
параслі яе беды...
— Дзе бяда, дзе віна!
— Не на сонца дзівіся...
Нарадзіла яна сына.

Князь нарадзіўся!
— Ды адступіцца страх
і багам не змыліцца!
У ахвярных кастрах
кроў дыміцца, дыміцца.

Ціха ўслухваецца далеч
у наступны ранак. Час!
Хай, як загадана, паляць
балвахвальнікаў — якраз
там, дзе ўсякі раз старанна
люд крывёй паіў гару,
дзе, у золата прыбраны,
высіцца стары Пярун...
Перуна падхопіць хваля,
аб парогі разаб'е —
толькі б хвалю абміналі
берагі! Не па сабе?
Мёду ўсім!
Другою верай
захад князя адарыў —
і другім ён бачыць бераг.
Кожны княжыць — да пары.
Хай грамчэе плач жаночы,
стук сякер і гул агню —
Корсунь слухае! Да ночы
(о, калі б на караню!)
знішчыцца паганства,
злітнасць
чалавека і зямлі,
злітнасць,
што была як літасць...
На гары заход разліў
фарбы, і на яркім фоне
чырвані
патух агонь.
Тут Пярун стаяў. Сягоння
князь стаіць. Пагляд яго
не кранаецца былога:
след у згадцы не ўтравеў —
асвячонай імем Бога,
заўтра тут стаяць царкве!

— Огнь вялікі,
Огнь магутны,
дрэва ночы дагарае —

засвяці,
раздзьмі над краем
сонца!
Хай вяночак з руты
на бярозавых галінках
не засушвае
заўчасна,
хай і дзень наступны —
ясны,
Огнь магутны,
Огнь вялікі!..

Усход засланіў
шчытом Валадзімір.
І люд бізуны
пагналі ў нізіну
да плыннай ракі.
Дыміцца кадзіла.
Галосяць жанкі
і дзеці.
Ці ж дзіва!
Кадзіла, крыжы,
папы, каб маліцца...
А кожны дрыжыць,
і кожны баіцца
вады, і крыжоў,
і слоў невядомых.
Удары — дажджом
па плечах,
                    па стогнах.
Не ціхнуць ні гвалт,
ні плач, ні малітвы:
да гурту — назад...
Вакол як наліта
густога святла —
згарэлі куміры!
Згарэлі датла!
Світае ўсё шырай,
святло ўсё цячэ...
Удары... удары...
Малітвы — грамчэй.
Пакута на тварах.
Ідуць чарадой,
не тояць нязгоду.
Хрышчэнне! — вадой,
дняпроўскай, халоднай,

якая ад ног,
ад руху ўскіпае.
Ці хісткае дно,
ці роспач хістае:
хто мкнецца назад,
хто ўнурыўся, збіты, —
не ціхнуць ні гвалт,
ні плач, ні малітвы...
Усё — да цаны
прыдбанае веры —
раскажуць званы,
і час ім паверыць.

Усё засталося, як колісь...
Апошнія промні цяпла
заворвала сохамі поле,
аблокамі ціша цякла.
Зачэпіць якая галіна —
і дождж лупцане па страсе
наўскос гамане вераб'інай
і позірку.
Зноў пакрысе
вяртаюцца песні старыя
і думкі старыя. Папы
адно што рахунак адкрылі:
час
зробіць сваё. Не слупы, —
святыя крыжы вартавалі
былое, звароту няма!
Што ж далей?
Хто скажа: што — далей?
Трывожна душы нездарма.
Ёсць Бог. І прышчэплена вера.
А праўда ўсё тая ж: адна
не здолее Лыбеды бераг
над векам
Рагнеда падняць —
занадта ж у кроў утаптаны
шлях з Полацка ў Кіеў, сюды,
у гэты засмужаны ранак.
І модлаў не ўчуюць гады!
Для гэтага —
гордай, ёй трэба
навучыцца любіць, даравацъ,
схіляцца прад лёсам і небам...
Ёсць княства. І княская раць.

І княская ўлада.
Ёй трэба
прызнаць за сабою віну
і ўкленчыць —
прад князем і небам
Зноў позірк упёрся ў сцяну.

5. СЫН

І з тых часоў меч падымаюць
Рагвалодавы ўнукі
супраць Яраслававых унукаў.
Лаўрэнцьеўскі летапіс

А-а, а-а, а-а...
А-а... Шэпчуць травы
з-за пляча, з сутоння,
пра сядланых коней.
Белы конь іржаннем
высцілае вечар,
і ў сядле — абраннік
прыгажэйшай з дзеўчын...
Чорны конь выносіць
седака, што мёртвы, —
высыхаюць росы
следам ад сумоты...
А-а, а-а, а-а...
А-а... Тушаць травы
пошчак, што ўсё далей
сцежка адкідае.
Чорны конь ці белы
не схацеў напіцца —
не спытаць наперад
у старой крыніцы.
Белы конь ці чорны
побач прыпыніўся,
не падкажуць зоры,
страчаныя ў высях.
А-а, а-а, а-а,
а-а... Чэзнуць травы,
зоры ў голлі ніцым
над струмком крыніцы
А-а, а-а, а-а...

Першы крок.
Ды звонкіх слоў бярэмца,
што рассыпле сын насустрач... Зноў,

невядома зноў адкуль бярэцца
сіла. І цярплівасць. І любоў!
— Ма-ма...
І, падхоплены на рукі,
сын смяецца, цягнецца ўгару
да галін, што лісце, як карункі,
уплялі ў вячэрнюю зару.
Да галін, да сонца на галінцы.
А вышэй Рагнеда гушкане —
жмурыцца, спяшае прытуліцца
да пляча, не — губ яе раней!
І, зацалаваны ўвесь, цікуе:
— Гу-лі...
Мітуслівыя стрыжы
Лыбеды істужку трапяткую
цягнуць за сабою — у дажджы.
І губляюць. Залатою хваляй
вышыню захліствае заход.
Крылы, крылы, крылы!
Быццам далі
закрылялі над чародкай год.
— Дзе-да...
Песня паўз аер духмяны
Палату — не Лыбеду! — вядзе,
і бялюткім ручніком туману
цішыня палошчацца ў вадзе,
у рацэ, чырвонай ад пажараў
і крыві — а белага бялей!
Нібы раптам прыгадала чары
месяца...
Малы ж грамчэй, смялей:
— Та-та!..
Слёзы недзе блізка (неба
абрываецца!) — іх не зглынуць.
Неба ж у апошні міг Рагнеда
позіркам спрабуе адпіхнуць.
Сына прыхінае. Лашчыць. Шэпча:
«Вырастай хутчэй...
ты мой... са мной...»
І, задзьмуты гэтым шэптам, вецер
кажаном звісае над зямлёй.

Ціха крыляць
году за годам:
крык жураўля
ў ковах нягоды,

снег на траве,
росная квецень,
зноў журавель...
Стоміцца вецер
хмары ганяць
з поўдня на поўнач —
дождж не суняць.
Думкі — не ў помач:
ноч, а ці дзень,
гэткі ж выгнаннік!—
не прывядзе
ўсё ж да змагання.
Думка — не меч
(знесла б галовы
шмат каму з плеч!).
Словы ды словы
ціснуцца ў сны,
дзеляць надзеі,
вераць: яны
збудзяць падзеі.
Сын жа расце!
Побач. Руіны
полацкіх сцен
бачны і сыну:
стогнуць лясы,
кроў яшчэ льецца...
Меч возьме сын
ў час паўналецця!

Гукі рога перанялі
цішыню каля вады —
ганчакі пагналі далеч
берагам ракі сюды,
да глухіх пакояў княжых,
што Рагнедзе як турма.
Хто наведаць іх наважыў?
Валадзімір?
                    Нездарма!
Палыном парос гасцінец,
з Кіева ішлі адно
чуткі, чуткі. Не адчыніш
дзверы — шчэмяцца ў акно
і гуляюць па пакоях,
не хаваючыся, не!
Ці ж яна княгіня? З ёю
быў суровы і раней

князь,
а тут усё сышлося:
паляванне, гэта цем,
людзі з Корсуні і восень...
Мала ён чаго хацеў!
А хацеў — і браў...
Рагнеда
ведала: ўсяму канец.
Не княгіня?
Хай жа неба
прыме з рук яе вянец
і таго, хто гэтак жорстка
пазбаўляў усіх надзей!
Ноч...
Ён кінуў, быццам костку,
гэту ноч яе бядзе.
І — памрэ. Рагнедзе мусіць
сам выпадак памагчы.
Лёс ёй хлусіць, хлусіць, хлусіць,
і яго перамагчы —
гэта меч падняць на князя,
покуль спіць ён, покуль тут...
Толькі б здолела! Адразу! —
і да абраза, у кут,
мкнецца позірк,
думкі цягне.
Памаліцца б! Час не той —
і дыханне, як у багне,
ў цемрадзі тане густой.
Час не той...
Што крыўда можа
папрасіць у Бога? Меч?
Падалася асцярожна
далей ад гарачых плеч,
і—да похваў. У Рагнеды
хопіць мужнасці падняць
меч — і адсячы ўсе беды!
А з грудзей, аднекуль з дна,
горлам
гул цяжкі ўсплывае —
сэрца? Толькі б не збудзіць
князя — як яшчэ жывая?..
Ледзь прыкметна затрымціць
вострым меч — адхлыне сэрца
ад уздыху, ўчыніць стук.

Не прачнуўся?
Усё здаецца:
не ўтрымаць ні мук, ні рук.
Адштурхнуўшыся ад страху,
замахнулася...
І ўпаў
перахоплены ў замаху
меч.
І вокліч...
Князь не спаў!

Загадана апрануць убор,
самы багацейшы, як княгіні,
і чакаць.
Калі якойсьці з зор
доле ўпасці — і яна загіне.
Загадана не марудзіць. Больш! —
паспяшацца. Ноч жа на зыходзе.
Загадана...
Не прачнуўся боль,
як ні спрабавала засяродзіць
позірк на аглухлых абразах,
думкі на цяжкім усведамленні:
не дайшоў і абарвецца шлях...
Модлы ўзнесці! З сынам.
На каленях
за яго прасіць, не за сябе.
— Божа літасцівы, ты ўсё бачыш!
Ці ж віна, што ўмела не слабей
адчуваць і верыць? Што не плачу?
Што хачу і зараз аднаго —
быць непераможанай?
Што веру?
Уратуй у сыне той агонь,
для якога і жыццё — не бераг!
Божа ўсемагутны, не была
зроду ні пакорнай, ні цярплівай.
Ды за гэта не пазбаў святла
майго сына!
Час — не проста мліва
у тваіх магутных жорнах, не!
Ён прынізіць можа,
можа ўзвысіць.
Хай жа сына морак абміне,
што мяне захліствае! Дзівіся:
от нас двое... Ты застанься ў ім!

Памажы яму падняцца, Божа,
памажы заступніцтвам сваім!
Крокі...
мне нішто ўжо не паможа!.. —
сына туліць. І з абдымкаў сын
вырываецца насустрач князю.
Меч узняты.
— Ты тут не адзін!
І мяне... з княгіняй-маці разам...
Знерухомеў той. Адно глядзеў,
як на тонкім твары Ізяслава
ўсё павольней раставаў ірдзень.
І між імі — меч? І гэта — ява?
Сын, а супраціў яго?
Здавён
не чуваць было такога ў людзе.
Адступіўся. Што ж, няхай не ён
даўняе з сягоняшнім рассудзіць!

6. ВЯРТАННЕ

Ужо не забі яе дзеля дзіцяці гэтага,
але аднаві айчыну яе
і дай ёй з сынам сваім.

Лаўрэнцьеўскі летапіс

Вецер у ветру спытаў:
— Лётаў ты ўсюды, і там,
дзе твае скрыдлы мялі
снег па зямлі, па галлі,
ты не заўважыў чубок
бору сівога, на крок
далей — акно азярца?
Я абяца-аў... абяца-аў·
край той наведаць, не мог...

Госць жа спяшаецца — рог
кліча назад.
— Цішыню-ю
трушчыць паводка агню-ю...
Выгараў бор на вярсту-у...
Вадзяніка будзіць стук
вострых сякер... Ну, бывай-ай,
сцежак маіх не мінай!..

Вецер у ветру спытаў:
— Лётаў ты ўсюды, і там,

дзе твае скрыдлы мялі
квецень духмяную з ліп,
бачыў ты дым і кастры-ы...
зрубы, што ставяць майстры-ы
воддаль ад азярца?
Я абяца-аў... абяца-аў
край той наведаць — знямог...

Госць жа спяшаецца — рог
кліча назад.
— Дзе здавён
ціша ўтравелая, звон
ранішне будзіць абсяг...
Горад — да горада шлях...
Воды, аж да берагоў,
студзяць падмурак яго...
Як нараклі, не пачуў,
стрэнемся неяк, лячу-у!..

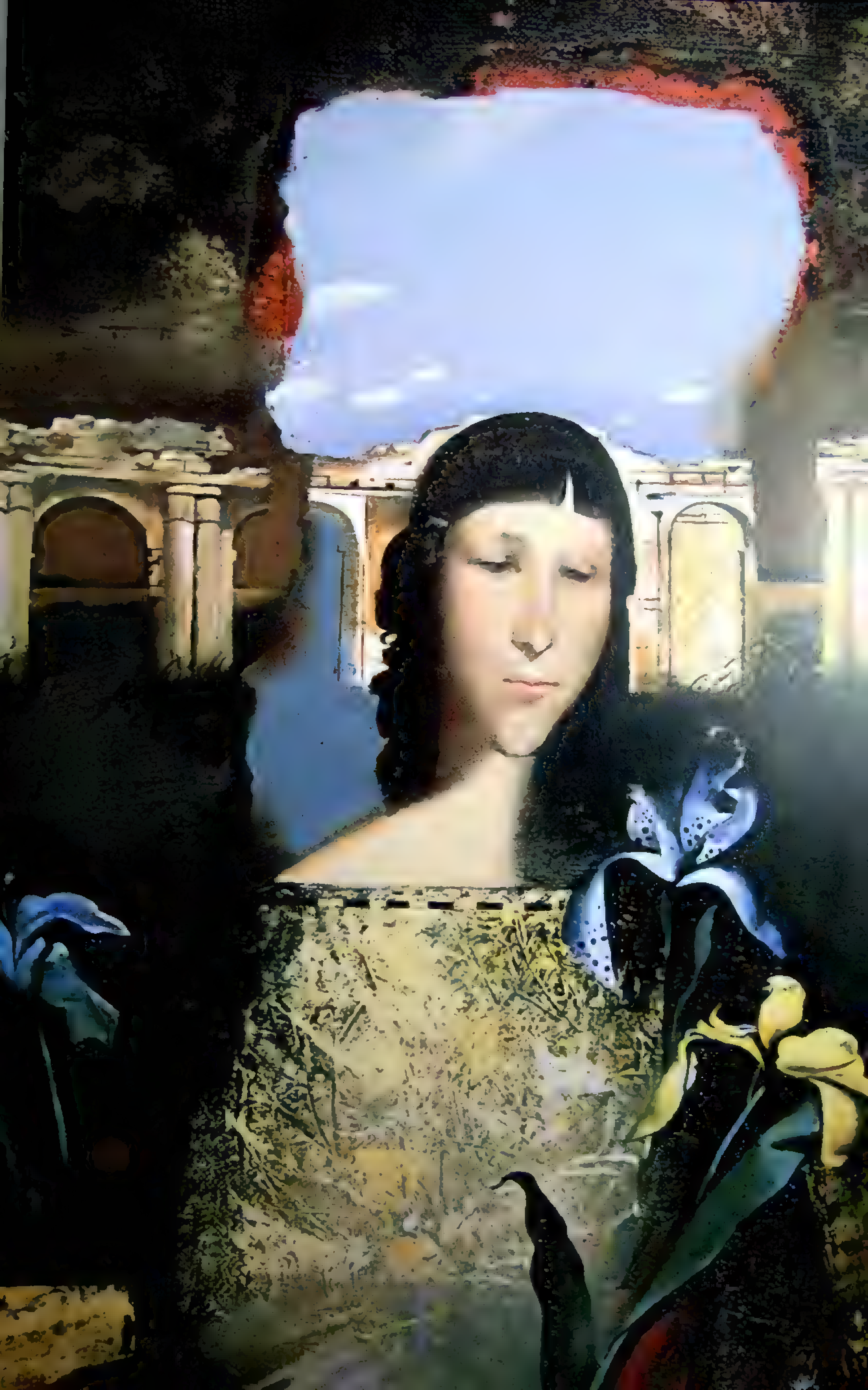
Вецер у ветру спытаў:
— Лётаў ты ўсюды, і там,
дзе твае скрыдлы мялі
іскры ігліцы з ялін,
бачыў ты горад? — вянком
сцены наступных вякоў,
сценамі — пацеры той,
што у бажніцы пустой
зябне між даўніх трывог...

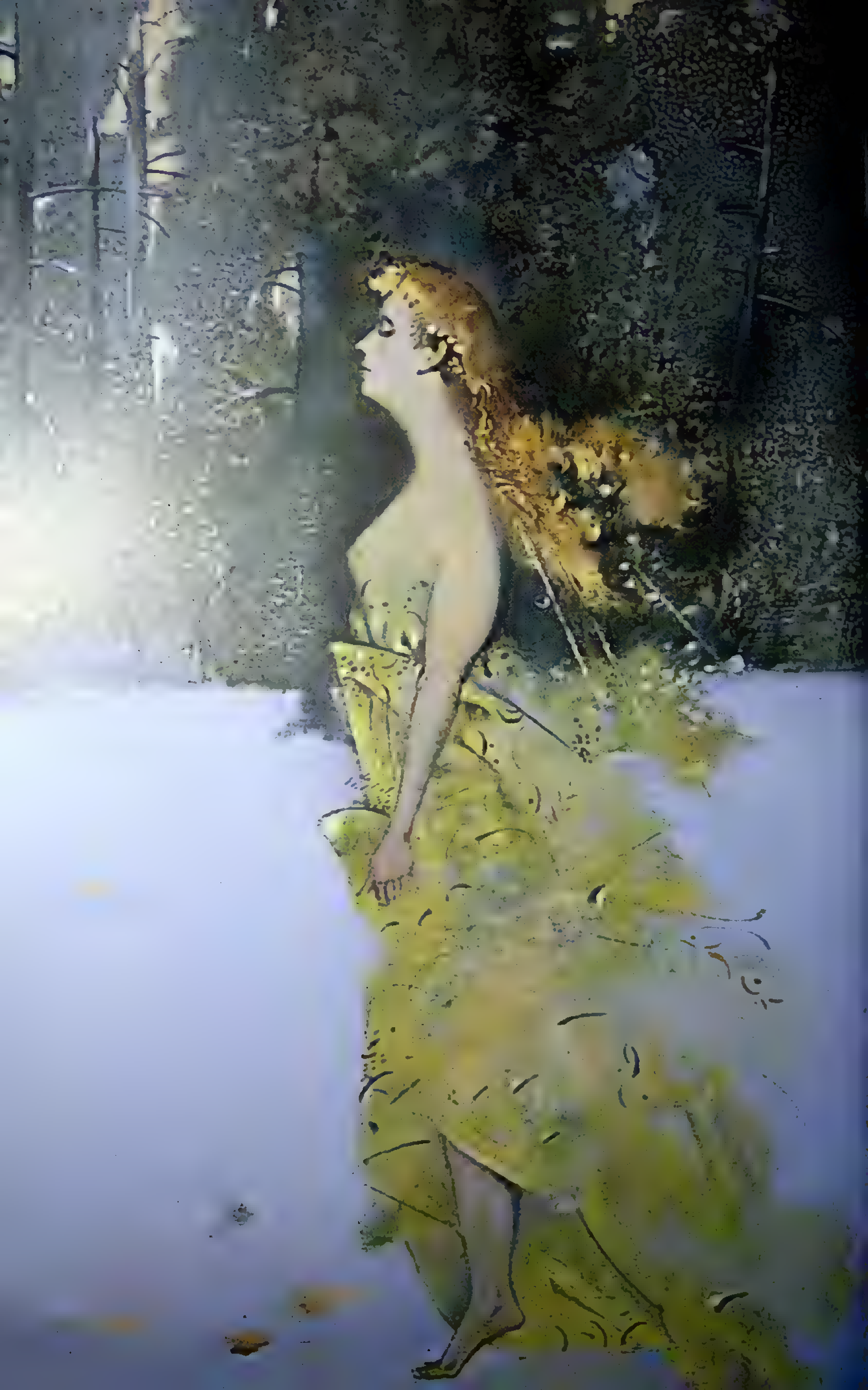
Госць жа спяшаецца — рог
кліча назад.
— Ізяслаў,
горад той, князя паслаў
Полацку... І ў манастыр
ператварыўся... Пусты...
Ціхі. Адно, каб не звон,
ім завалодаў бы сон.
Со-о-он...

Звон разгойдвае званар:
мах — удар, мах — удар!
Медзь гудзе. Таропка дзень
горбіцца, крыжы кладзе...
Бог наш бацька!
Лёс прымае гэты дар
(стогн — удар... стогн — удар...),

дзень пастрыгу. Хто прыдбаў
болей — валадар? раба?
Бог наш бацька!
Звон у пространь, аж да хмар
(крок —удар! крок — удар!)
льецца, льецца, бы званы
будзяць пачуццё віны...
Бог наш бацька!
Смерць адвёў, ды на цвінтар
(ніц — удар! ніц — удар!)
дзень кладзе душу яе:
далей — моцы не стае...
Бог наш бацька!

Рагнеда (не, Анастасія —
сярод сясцёр манастыра)
шукае, прагне тое сілы,
якая адзіноту — страх
перад заўсёднай адзінотай! —
аберне верай.
Толькі б зноў
патрапіла душа ў цянёты
балючых малітоўных слоў!
О, толькі б давяралі словы
і супакой ёй свой, і боль!
Адвечнае — шукае ў новым,
шукае Бога над сабой.
Так хваля, гнеўная, цяжкая,
што міг назад крышыла лёд,
аціхшы, берага шукае...
Вярнулі ёй і край, і род,
які яе пасаг багаты
крывёю Кіеву сплаціў —
спрабуй,
прызнай у кожным брата
і палюбі! Адзін свяціў
з-пад рызманоў змарнелым целам,
другі пад шкурамі баброў
хаваў мізэрнасць,
трэці ўмела
ўсё карыстаў— не на дабро.
Адзін, скуль памятаў, ратаем
служыў жыццю,
другі служыў
таму, хто ўладу карыстае...
Спрабуй, любому памажы
займець не толькі суцяшэнне,
а ісціну: што ёсць жыццё?

Ёй страшна згадваць галашэнні
жанок,
гару (агні—вянцом!),
удары бізуноў па плечах,
па стогнах...
Гэта бачыў Бог?
Не-не, тут згадка недарэчы:
і ёй, і сыну Бог памог.
Няхай жа ён усім паможа!
Рагнеда будзе дзень і ноч
маліцца за дзяцей Дажбожых —
за тое, каб з пакутных воч
запона недаверу ўпала.
Нашчадка полацкіх князёў
зямля — ён сын ёй!—
прычакала,
няхай жа са старым рыззём
пакут
і страх адкінуць людзі!
Рагнеду манастыр прыняў,
ды меч, узняты ёю, будзе
ў руцэ таго, хто ані дня,
ні пядзі ад зямлі айчыннай
варожай раці не аддасць...

Як вабяць позірк далячыні! —
і што за імі, не ўгадаць,
і марна цягнецца малітва
з прамерзлай келлі да жывых.
Манашка... Шэпт. Карункі літар,
прарочых у апошні міг...

Ды будзе род славуты
і людам, і зямлёй,
што праз усе пакуты
ні дробінкай малой
ад сілы сваёй вечнай
не сплаціць злу!
Гады
спяшаюць, як на веча,
з паходнямі сюды,
у вузенькую келлю —
склікае іх не жаль....
Ды скрозь дарогу сцеле
пад ногі коней даль!
І выткуцца сувоі
сінечы для нябёс,

што зернетка жывое
напояць, каб прарос,
закаласіў наступны,
для ўсіх шчаслівы дзень.
Ды доўжыцца для рупных
улада іх надзей!
Пачуюць плач жалейкі,
згадаюць... Хай назад
не азірнуцца! — з вейкаў
сляза...
          сляза...
                    сляза...

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

Занадта наблізіла далі?
Магчыма. Ды толькі яны
світалі, упарта світалі
так блізка — я чула званы,
і пацеры з вуснаў Рагнеды,
і крокі ў яе за спіной...
І сум мой не ведаў, не ведаў,
што час паміж намі — сцяной,
што ён і магілы не знойдзе
пасля, як адпусціць мяне
і, ціха ўздыхаючы, пойдзе
па той абымшэлай сцяне.
Дзе хмары дажджамі заслалі
парослы стагоддзямі груд,
сабор Ізяслава —Заслаўя! —
напоўніць загадкавы гуд.
Нібыта пустая званіца
раззвоніць далёкія дні,
хоць іх
          на музейных паліцах
не ўгледзець — чарэпкі адны.
А я... Я нядаўна адкрыла:
у сэрцах (хай толькі ў адным!)
у кветкі прыбрана магіла —
яе не зруйнуюць гады.
А значыць, і памяць. І памяць..

Занадта балючы мой сказ?
Магчыма. Усе, хто — за намі,
палеглі.
          Каб збыцца — у нас.
1983

З крыніцы высахлай — ваду не піць.
Гукаю продкаў. Блізкіх і далёкіх.
Гукаю песняй: песня — тая ніць,
што дні, гады, вякі нітуе лёгка.
Ёй дагукацца, ёй знайсці ў былым
разгадку нашай згоды — і нязгоды —
жыць толькі тым, што дадзена, —
сваім,
адзіна, як здаецца, м эта згодным.
Не права — абавязак: не забыць,
адкуль, чые мы, чым мы часу плацім...
З крыніцы высахлай ваду не піць,
гады мінуць —
капаць не дакапацца...

СОН-ТРАВА

З крыніцы высахлай — ваду не піць.
Гукаю продкаў. Блізкіх і далёкіх.
Гукаю песняй: песня — тая ніць,
што дні, гады, вякі нітуе лёгка.
Ёй дагукацца, ёй знайсці ў былым
разгадку нашай згоды — і нязгоды —
жыць толькі тым, што дадзена, —
сваім,
адзіна, як здаецца, мэтазгодным.
Не права — абавязак: не забыць,
адкуль, чые мы, чым мы часу плацім...
З крыніцы высахлай ваду не піць,
гады мінуць — капаць не дакапацца.
Адно: не памянуўшы час былы —
аплакаць свой,
шчаслівы тым, што сыты...

Спрадвек было: здаволішся малым —
не кінешся ў агонь, душой здабыты.
І больш таго! — пачнеш яго тушыць,
пакуль яшчэ ў тым розуме і стане,
што можаш жыць.
Што можаш — проста жыць.
Без страху. Без сумненняў.
Без пытанняў.
Было — і паўтараецца ізноў,
цяпер, калі мінула ліхалецце?
Гукаю продкаў.
З самых чыстых слоў
складаю песню. Хто мне адзавецца?

— Ой, у полі тры бярозкі,
між бярозак тры дарожкі...

Тры бярозкі — тры сястры,
тры дарожкі — тры вятры.

І куды якую вецер
павядзе па белым свеце,
не спытаешся ў зары.
Тры дарожкі — тры вятры.

А зара не дагарае:
згасне — ўспыхвае другая
ў адвячорка на гары.
Тры дарожкі — тры вятры.

З той гары відаць далёка,
на яе ўзысці нялёгка:
не зара — зямля гарыць...
Тры дарожкі — тры вятры.

Гэтулькі крыві пралітай
запяклося на малітвах,
колькі на мячах старых.
Тры дарожкі — тры вятры.

Шчэ мячы не паржавелі,
а ўжо кулі ўкруг звінелі,
распароўшы цвердзь гары.
Тры дарожкі — тры вятры.

Плачуць, журацца бярозкі,
не сыходзяцца дарожкі:
тры бярозкі — тры сястры,
тры дарожкі — тры вятры...

Складаю песню, і сумуе песня,
бо я спяваю пра сваіх сясцёр,
чые імёны веснія не ўскрэслі
у назвах рэк, паселішчаў, азёр.
Складаю песню, і сумуе песня,
бо я спяваю пра сваіх братоў,
чые магілы час упарта цесніць
за межы разараных ім гадоў.
Але жывуць нязводныя жаданні,
і ў іх народ мой, ратнік і ратай,
і сокал, сустракаючы світанні,
лятае там, дзе і спрадвек лятаў.

Лятае сокал, стоміцца — садзіцца
на белы камень, насупроць начы,
і слухае: ці то звініць крыніца,
ці то звіняць харобрыя мячы.
Калі крыніца: ў полі жыта родзіць,
у пушчы — поўна ягад і грыбоў,
у кожнай хаце, як пры добрай згодзе,
па тры калыскі вешае любоў.
Калі мячы,
то скрозь, на ўсім прасцягу,
ад Буга да Дняпра, — на паплавах,
у полі, ў пушчы, ўздоўж дарог засмяглых
цвіце не адцвітае сон-трава.
Трава, заклятая крывёю мёртвай:
там, дзе яна цвіце, лілася кроў...

Услухваецца сокал: колькі лёту
ад Буга да гняздоўя за Дняпром,
а ўсё — мячы звіняць, і зарастаюць
не дні, стагоддзі дзікай сон-травой,
так зарастаюць —
не згадае й памяць,
з якіх часоў зямля была жывой,
радзіла жыта, ягады спяліла,
дарыла іх агеньчыкі дзятве...
Сумуе песня. Быццам я згубіла
яе пачатак дзесьці ў той траве...

Ой, у полі, ў чыстым полі
вецер, трапіўшы на волю,
ў тым угледзіць добры знак,
нагуляецца усмак.

Нагуляе зноўку сілу
маладым магутным крылам,
каб яны і ў сне маглі
адрывацца ад зямлі.

Хай у шлях пасля ўпрагуцца,
стомай сцятыя, заб'юцца
і аціхнуць — зморыць сон...
Помніць сілу крылаў ён!

І прачнецца сіла гэта —
вецер стане буйным ветрам,
бурай стане, разаб'е
ковы звыклыя свае.

Сон — ён толькі сон, не болей.
Сіла — ў вечнай празе волі.
Толькі б ведаць міг, калі
адарвацца ад зямлі!

Адарвацца, шлях замесці,
агароджу неба знесці,
не між дрэў, між зор кружыць —
вольна дыхаць, вольна жыць...

Вось і вее, вее ў полі,
каб нацешыцца уволю
ці то сілаю сваёй,
ці то дужаннем з зямлёй.

Святочнасць волі... Крылы... Гэта сокал
(душа народа ў вобразе яго!) —
не стрэціў смерці, бо лятаў высока,
не трапіў у сіло, бо аднаго
трымаўся шляху, піў з адной крыніцы,
адной прасторы прагне для сябе...
Лятае сокал, стоміцца — садзіцца
на белы камень, і крыламі б'е,
і замірае, ўслухваецца ў песню,
нібы ў вякі, што колісь абляцеў.
І чэзне сон-трава. І смутак чэзне.
І рассыпаюцца апоры сцен.
Здаецца,
зруш, скрані ў той міг прастору —
павернецца яна, і новы шлях,
забыўшыся на нас і на пакору,
з якой жывём мы, пераможа страх,
страх перад цёмнай безданню нябыту,
страх перад сілай, большай за сваю:
не шлях, а я каля дзвярэй, забітых —
крыж-накрыж — роспаччу маёй! — стаю.
Не шлях, а я жалкую аб мінулым,
хоць шмат чаго б у ім не прыняла.
Туга па песні... Дзе яе прытулак,
як сон-трава дасюль не адцвіла?

1984

З гарачых слоў не выкаваць падкоў,
з забытых сноў не навыводзіць коней
таго, каго прыгадваю сягоння,
паданні
прыгадніцтвы да вякоў.
Менеск... Асілак? Чарадзей? Шынар?
Кім ён даводзіўся зямлі вялікай?
Кім мне даводзіцца? Навошта клікаў,
падаўшы кнігу, як падаюць ліхтар?
Ступіла і — усцыхнуў змрок, і шлях,
скруціўшыся, усплыў у неба шарам,
і праменяў яго спячыя джалы
абмацваюць чужы вачам абсяг.
Ступіла, трушчу іх — зарагатаў,
зароссе ў рогаце нябачны хтосьці:
— Харобрая... Да Перуна — у госці?
Не страшна? Род твой страху паспытаў...

МЕНЕСК*

З гарачых слоў не выкаваць падкоў,
з забытых сноў не павыводзіць коней
таго, каго прыгадваю сягоння,
паданні
прыраўняўшы да вякоў.
Менеск... Асілак? Чарадзей? Млынар?
Кім ён даводзіўся зямлі вялікай?
Кім мне даводзіцца? Навошта клікаў,
падаўшы кліч, як падаюць ліхтар?
Ступіла і — успыхнуў змрок, і шлях,
скруціўшыся, усплыў у неба шарам,
і прамянёў яго сляпыя джалы
абмацваюць чужы вачам абсяг.
Ступіла, трушчу іх — зарагатаў,
затросся ў рогаце нябачны хтосьці:
— Харобрая... Да Перуна — у госці?
Не страшна? Род твой страху паспытаў...

Я крыкнуць, адказаць яму хачу.
І камянею: не імгла густая —
вакол курган каменны вырастае...
— Менеск! — рот раздзіраючы, крычу.
Імя ці кроў, што выступіла з ран
і капала на схаладнелы камень,
вяртала сілу: павяла рукамі —
падаўся і рассыпаўся курган.
Між валуноў, атросшы іх з павек,
ляжала цішыня — бы ў сне глыбокім,
на ўсім прасцягу, колькі ўхопіць вока,
нячутна дыхаў невядомы век.
Ні дрэва, ні замшэлага карча,
ні ручайка — каменне і каменне!

---

* Асілак, чарадзей, які згодна з паданнем заснававаў Мінск.

Заклятая зямля... Маё збавенне...
Збавенне — ад чаго? Прасцяг маўчаў.
Мне стала страшна. Страшна ўпершыню.
І за сябе, і за зямлю, што мёртвай
была мярцвей, —
груган над ёй не лётаў,
ні дзень, ні ноч не развялі агню.
Менеск гукаў? А дзе ж яго сляды?
Пад камянямі? Знішчаны закляццем?
Менеск гукаў...
Я ж чую голас маці!
Я чую песню маці — праз гады...

— Ды пытаўся месячык
у яснага сонейка:
«А сонейка яснае,
ці пара мне ўсходзіці?..»

Сонца не адказвае
ні яму, ні песні:
шлях — яго прывязвае
да нябёсаў весніх.

Покуль дол не высцелюць
кветкі дзікай ружы,
ані дня не выспеліць,
ні начы не здужаць.

Пасткаю каменнаю
спомін абярнуўся.
Што ж ганяць праменнем
цішыню па крузе?

Што ж трымацца памяці?
Шлях адзін. Нязменны.
Столькі вёрст да раніцы,
колькі ўсцяж камення...

Падхопліваю песню і вяду,
вяду матыў няхітры, ўслед за маці.
Смялей, грамчэй! —
і змрок пачаў ламацца,
і вецер — з кожнай шчыліны падзьмуў.
Падзьмуў — і застагналі камяні.
І згасла песня — неба запалала.
З агню, з яго патоку вырастала
цяжкая постаць — верхнік на кані.

Менеск!
Цячэ з-пад капытоў каня
шырокая — у два канцы — дарога,
вакол яе — не мёртвая аблога,
а лес і лес, дзе поўна варання,
дзе поўна нор звярыных, поўна пчол,
дзе праз гушчар і крык не прадзярэцца.
Конь набліжаецца — і вецер б'ецца
пад капытамі і крывавіць дол.
Усё бліжэй... Закрыў паўнеба цень:
Менеск спыніў каня, рука ўрачыста
ўзнялася — і з глухім халодным свістам
цяжкая дзіда раскалола дзень.
І — хлынула з-пад каменя рака,
шчэ міг —
і млынам стаў той камень чорны,
сем дужых колаў закруцілі жорны
гісторыі... Якая з іх мука?!
Гады — на жорнах, нават не гады,
а камяні, што з іх павыпадалі.
Адна, другая — трэцяя ўжо далеч
павольна адступіла ад вады!
Сем дужых колаў разганяюць плынь:
узыдзе — зойдзе сонца,
зойдзе — ўзыдзе...
Як на шастку, на паржавелай дзідзе
трапечацца ўжо выцвілая сінь.
І не Менеск, сівы, як лунь, млынар
услухваецца ў шум магутных колаў:
яго мука — каменнага памолу,
ды хлеб з яе надзелен сілай чар.
Народ, які на хлебе тым расце,
зазнае гора, і багата гора,
але і ў дні,
дзе што ні ліст — то воран,
не будзе душ — дабрэй,
і слёз — чысцей...

З доляю-нядоляю
біцца кожны мусіць.
Хто каго адолее?
Час міжволі схлусіць...

За цяжкім куродымам
не разгледзець шляху,
ад бяды да роздуму —
папялішчы страху.

Капішчы паганскія —
вогненныя колы,
што кастры гіганцкія
Перуновай воляй

на гары раскручвалі,
каб укленчыў кожны
прад зямлёю змучанай,
прад уладай Божай.

Залатымі стрэламі
ён, Пярун, карае
тых, хто снамі смелымі
будзіць песні краю.

Песні стануць мроямі,
мроі — той трывогай,
што аберне воямі
ўсіх дзяцей Даждбога.

Ім не знацца з воляю,
а трывозе — збыцца:
з доляю-нядоляю
кожны мусіць біцца.

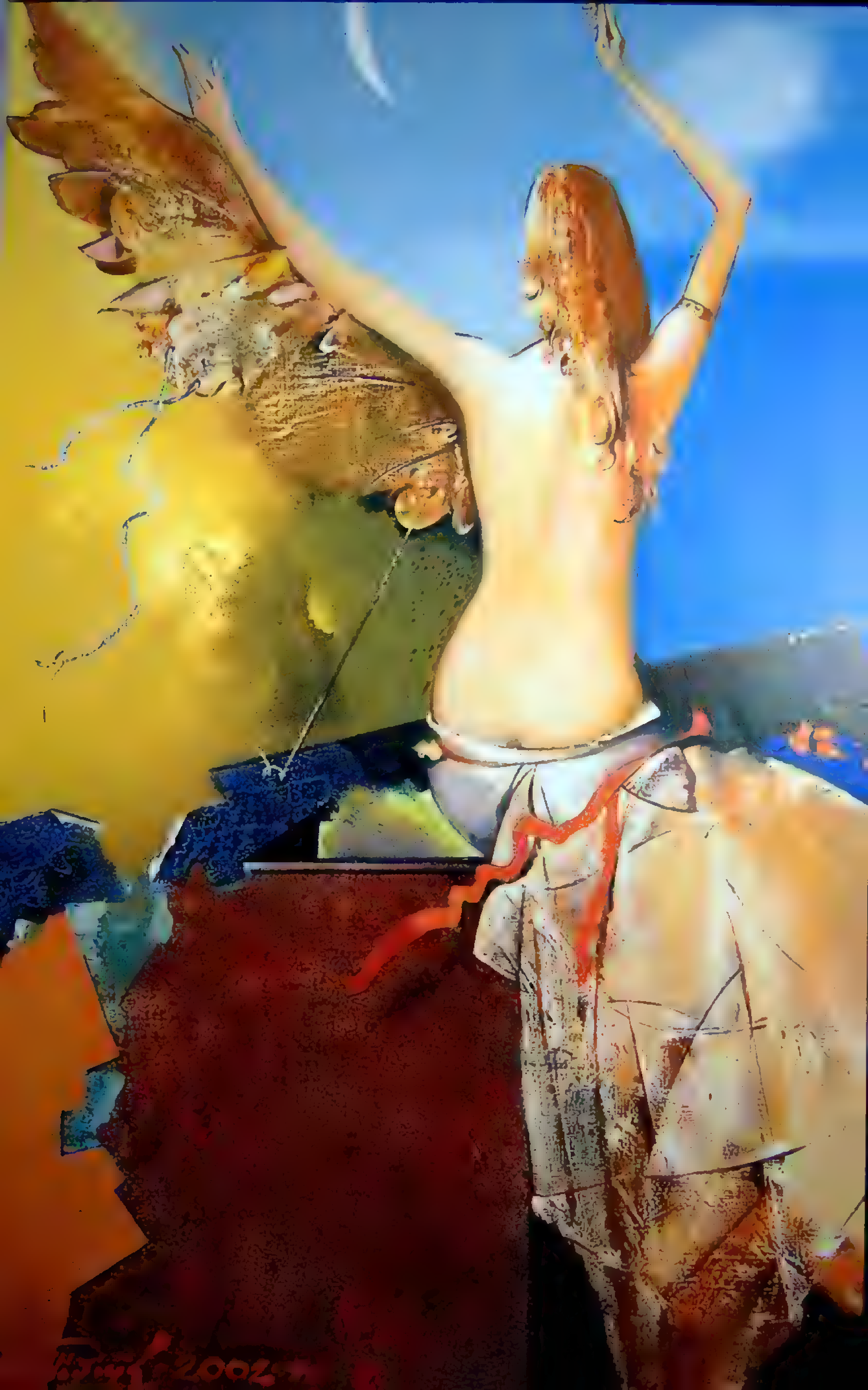
Ці кожны? Ды паданне — не адказ...
Рака вядзе паселішчы паўз пушчы,
стары млынар паглядам невідушчым
вядзе раку, распытваючы час,
ці разляцеліся ўжо груганы,
ці засяваюць плачам поле ўдовы,
ці ўсходзіць жыта там,
ці ўсходзяць словы —
ці сцерагуць іх сілу курганы.
Каня аддаў — ці ж аднаго каня! —
малоў і меле камяні іх долі,
ці дойдзе, ці здабудзе сабе волю
народ, што ён, Менеск, абараняў?
Ён ведае. Ды хай адкажа час,
каго нясе ў сядле той конь імклівы,
куды імчыцца, апаліўшы грыву
у полымі... Паданне — не адказ.
Паданне — гэта той чароўны бліск,
які высвечвае старое слова,
імя старое... Іскрай з-пад падковы —
Менеск! А потым — Менск...
А потым — Мінск...

1984

Звініць, гудзе абшар —
сам час, яко званар,
атросшы кажаноў,
збудзіў гугу званоў.

Звіняць, гудучы званы —
іх гул вадой Дзвіны
выкочваюць гады
з бяды, з бяды, з бяды...

ЗВАНЫ

Звініць, гудзе абшар —
сам час, яго званар,
атросшы кажаноў,
збудзіў тугу званоў.

Звіняць, гудуць званы —
іх гул вадой Дзвіны
выкочваюць гады
з бяды, з бяды, з бяды...

Агню цяжкія касмылі,
званоў туга цяжкая...
Дачку язычніцы-зямлі
час ведзьмай наракае:
паданні даўніны сівой
любіла згадваць?
Ведзьма!
Ўплятала ў валасы навой
пры стрэчы з сонцам?
Ведзьма!
Прасіла ў сонца залатых
зярнят для поля?
Ведзьма!
Чакала у сухмень — сляты,
ў слату — марозу?
Ведзьма!
Адроддзе гэтае зямлі,
крываваю купеллю
ахрышчанай тады, калі
стагоддзі захацелі,
не цалавала крыж святы?
Адвергла мукі Бога?
Згарыць вядзьмарка
на кастры:
такіх — караюць строга.

Манахі, быццам груганы,
збіваюцца у зграі:
як на душы няма віны —
ёй апынуцца ў раі,
а ёсць —
сам д'ябал у агні
над ёю
поўсць апаліць...

Згарыць вядзьмарка — груганы
накінуцца на памяць:
гукала жаўранкаў вясны
сваёю песняй?
Ведзьма!
Збірала пахі траў лясных,
настойвала іх?
Ведзьма!
Настоі церпкія свае
за лекі мела?
Ведзьма!
У хаце хлеба не стае,
а не памерла?
Ведзьма!
Дзіця на вастрыі ляза
сканала моўчкі?
Ведзьма!
Агонь расклалі — каб сляза
упала з вейкаў?!
Ведзьма!
Адроддзе гэтае зямлі!
Ёй мала Божай кары.

Агонь шугае — касмылі
чапляюцца за хмары...

Не звон — агонь гудзе:
адхлынуў люд, калі
пачуўся стогн з грудзей,
з грудзей самой зямлі.

Балючы стогн... Ён рос —
вось-вось кранецца хмар...
І паплыло з нябёс:
удар! удар! удар!

Званы... Якому з іх язык
ліхі чужынец вырваў?

Не сіла знікла, голас знік,
караючы, грымлівы.
Маўчыць,
калі іканастас
успыхвае ад енку,
і вочы княжы багамаз
выпрошвае ў калекі.
Маўчыць,
калі мячы з магіл
выкопваюць былое.
Калі праклёны небасхіл
запрыскваюць крывёю.
Калі на кожнае страсе
агонь гняздоўе ладзіць
і ашалелы конь нясе
надзею жыць папраўдзе.
Маўчыць,
зняволены, як край,
нямы, як люд пабіты.
І колькі год ні паўтарай
завучанай малітвы,
малітва не аберне звон
у неба воляй Бога:
з няволі цяжкае здавён
адзіная дарога —
змаганне!
Шмат людской крыві
сысці ў зямлю павінна,
каб звон магутны ажывіць:
маўчыць —
на ўсю краіну.
Маўчыць,
калі князі яго
садзяцца ў лодку смерці.
Калі ўсе рэкі з берагоў
выплёскваюцца ў вецер
і вецер топіць дні — гады! —
у чорных, мёртвых хвалях.
Маўчыць,
калі вакол бяды
кладзішчы горбяць далеч.
Калі, сціскаючы святло
у бліск, маланкі блішчуць
і шлях, шукаючы жытло,
знаходзіць папялішчы.
Маўчыць...

Але ў гушчары год
ад помсты — нарадзіцца
таму, хто збудзіць звон,
народ
падняўшы на чужынцаў.
Не сіла знікла, голас знік —
закамянела крыўда!

Званы... Якому з іх язык
ліхі чужынец выдраў?

Прарокаў — як сычоў,
зноў не дагледзець сноў...
На ўсходзе — звон мячоў,
на захадзе — званоў!

Вайна, вайна, вайна
за княжы стол ідзе...
Звінець, гусці званам
над кожнаю з надзей!

Званы...
Які з іх ні збіраў
свабодны люд на веча?
Зноў межы княства вымяраў
ад сечы і да сечы
і новы князь, як і стары,
і ўнук, і праўнук княжы...
Маліліся манастыры
за ратнікаў адважных.
Усе складуць галовы:
раць
свой гонар, і краіну,
і свет хрышчоны адстаяць
ад ворага павінна.
А як, за кошт якой крыві,
за кошт якое здрады,
не ўведае ніхто з жывых —
не зможа ўведаць праўды.
Што вораг люты! —
як браты
па веры хрысціянскай
шукаюць колькі залатых
на мёртвым тым папаску,
дзе пасвяцца адно вятры
пасля чарговай сечы...

Не слухае, не чуе Рым
ні слоў, ні слёз, ні мечаў.
Зноў льецца кроў?
Хай льецца кроў!
Зноў стогне звон?
Хай стогне!
Яшчэ не час да ўсіх дароў
дадаць агонь Хрыстовы.
Ліхія полчышчы Арды,
нягоды міжусобіц
знясіляць...
О, латынь тады
царкве й агню пасобіць!

Не слухае, не чуе Рым
ні слоў, ні слёз, ні мечаў.
Няхай высвістваюць вятры
між кurганоў спрадвечных,
што скрозь, па ўсёй мяжы зямлі,
мяжы Сярэднявечча,
куды прыйшлі, куды дайшлі, —
ад сечы і да сечы,
стаяць, гатовыя прыняць
у дол, у змрок магільны
і ворага ліхую раць,
і — палачан... Літвінаў...
Чакаць нядоўга: крыжакі
агнём будуць выпальваць
дзядзінцы, храмы, бальшакі
і — памяць, памяць, памяць!
Навошта памяць тым, каму
у кожнага суседа
даўно прыдбана па ярму, —
ці ж разарваць ім беды?

Гады, вякі... На іх асцё
наколата бязмежжа:
дзе быў сабор —
цяпер касцёл
а дзвюх спічастых вежах.
Дзе юных пеўчых галасы
гучалі гімнам светлым,
гудуць арганныя басы,
палохаючы пеклам...

З малітвай на губах
палі, глуміся, рэж!

Крыжы — на купалах,
крыжы — на дзідах веж.

Адчай — каторы раз! —
зямлі не дапамог:
імя ахвяры — Час,
імя забойцы — Бог.

Званы...
Які з іх груганнё
паадганяў ад поля,
што не слязьмі, а ячмянём
засеяла нядоля?
Узыдзе,
зашуміць ячмень,
на жорны колас ляжа,
цяжкую лусту хлеба дзень
на далані узважыць
і меншаму з усіх сыноў
падасць з паклонам нізкім:
няхай расце і груганоў
прагоніць ад калыскі,
ад хаты,
ад магіл дзядоў,
ад змучаных ратаяў,
што ўсё гаруць дзірван гадоў
пад будучыню краю.
Няхай расце.
І груганоў
накорміць іх жа мясам.

Званы...
Няма ўжо тых званоў,
што патуралі часу.
І час — не той,
і званары
глядзяць не толькі ўгору...

Гудуць званы?
Шумяць бары,
сабраўшы непакорных.
Шумяць бары?
Трава шуміць
над тымі, каго ўкрыла.
Трава шуміць?
Былое спіць
у ручніка на крылах...

1984

Хто бяду не выглядае,
пэўна ж, не згадае,
як красуня маладая
на бядзе гадае.
Падманутая чаканнем
любага няверцы,
у яго скрочак камень
кіне разам з сэрцам.
Кіне і не азірнецца,
закінуўшы свечку,
ні на камень, ні на сэрца
да саменькай рэчкі.
Азірнецца — што й рэчка
ахалодзіць ногі! —
каб на твір паставіць свечку
пры канцы дарогі.

СВІЦЯЗЬ-ВОЗЕРА

Хто бяду не выглядае,
пэўна ж, не згадае,
як красуня маладая
на бядзе гадае.
Падманутая чаканнем
любага няверцы,
у яго слядочак камень
кіне разам з сэрцам.
Кіне і не азірнецца,
захінуўшы свечку,
ні на камень, ні на сэрца
да саменькай рэчкі.
Азірнецца — ужо й рэчка
ахалодзіць ногі! —
каб на жвір паставіць свечку
пры канцы дарогі.
Хай святло закамянее,
як задзьме вятрыска...

Перад ёй вада чарнее
люстрам сатанінскім.
Пачакаць — і ў люстры чорным
з'явіцца ёй любы,
не адзін — з каханкай...
Гора
падштурхне да згубы.
Пачакаць і...
Раптам хвалі
(грывы ў пене цёмнай)
па рацэ пабеглі — ржалі
хвалі, быццам коні.

Гэта коні ўжо й ляцелі
паўз яе і вербы!
Калі б можна — пацямнелі
і вада і неба...

Не цямнелі. Нечакана
сціхла ўсё навокал.
Цішай жудасна-крамянай
дыхалі аблокі —
ні адзін у люстры чорным
з іх не адбіваўся...

З маладога яе гора
хтосьці пасмяяўся?
Ці нядобры знак ёй неба
пасылала?
Хвалі...
Коні ржалі...
Кроў на вербах...
Воблакі ўздыхалі...
Чорная вада дагэтуль
быццам нежывая!
Не інакш, пагібель гэта.
Не яе. А краю.
Горад жа
паслаў дружыну
князю на падмогу,
абязлюдзеў: ці ж жанчыны
бараніцца змогуць?

Перакінулася свечка,
ўздрыгнула сінеча —
за красуняй следам рэчка
кінулася бегчы.

— А па братку званы звоняць,
па сястры людзі гавораць.
Па братку людзі плачуць,
а па сястры воран крычыць...

Рана, позна —
воран кружыць
над старым дзядзінцам?
Свіцязь-горад плача-тужыць:
лепей парадніцца
з апраметнай, з цемрай вечнай,
чым з разгулам вояў!
Хай пяройдзе дзень на вечар
праз буркун і тою,
што жанкі паўз шлях насцелюць, —

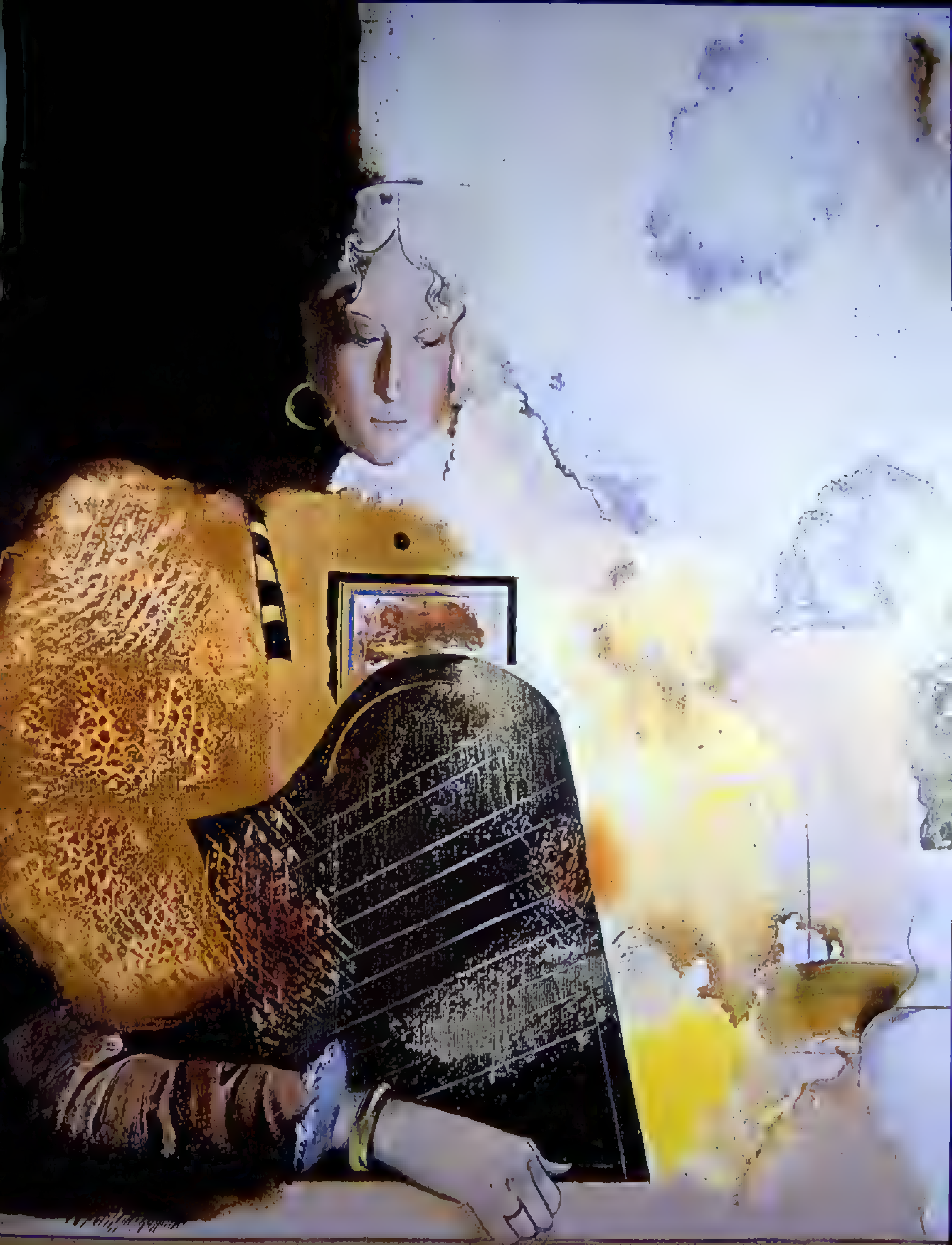
ім, жанкам ды дзеўкам,
не кранўўшыся пасцелі,
спрасці ўсю кудзельку.
І на кроснах з чыстай пражы
выткаць да світання
той ручнік, што гора звяжа,
што заклёнам стане.

Верацёнцы заспявалі,
кросны зазвінелі —
тчэцца, тчэцца спадзяванне
на сваё збавенне.
Месяц — добры памагаты:
ручнічок, што тчэцца,
асвятляе кросны, хату,
ўсю зямлю, здаецца.
Сонца ўзыдзе — свіцязянцы
самай прыгажэйшай
крок за крокам,
нібы ў танцы,
ручнічок развешаць,
на высокай агароджы
ўкруг замовы кожнай —
і ніхто з сыноў варожых
зняць заклён не зможа...

Плачуць вочы — да світання,
да распеўкі пеўняў,
тчэцца, тчэцца спадзяванне
на сваё збавенне.

— А па братку званы звоняць,
па сястры людзі гавораць.
Па братку людзі плачуць,
а па сястры воран крычыць...

Рана-рана воран кружыць
над старым дзядзінцам.
Свіцязь-горад плача-тужыць:
каля сцен — чужынцы.
У пару ручнік сатканы,
у пару скатаны —
ім абвязаны світанак
здрадзіў спадзяванням.
Ні малітвы, ні заклёны
вояў не спынілі.

Воі, воі... Столькі коней
далеч засланілі!

Горад адаслаў дружыну
князю на падмогу —
абязлюдзеў: ці ж жанчыны
бараніцца змогуць?
Воям — цешыцца красою
і крыві напіцца...
Лепш бы —
кожнай з іх касою
ўласнай задушыцца!
Хто прамовіў гэта?
Важна:
не было — адступніц.
Звон запеў:
вось-вось той страшны,
светлы міг наступіць.
Хай рука не здрыганецца,
хай каса ўтрымае! —
гэткіх гордых,
мужных сэрцаў
іншы край не знае.
Звон пяе. Пяе ўрачыста,
так, нібы й не чуе
храпу коней,
стрэл,
іх свісту,
лаянку чужую.
Сцены горада напору
сілы гэтай чорнай
не стрымаюць — хлыне гора
і затопіць горад.
Іх збавенне — толькі ў смерці,
смертны міг іх блізка...
І —
ў шалёнай крутаверці
ўсё сплялося — ў бліску! —
горад,
і яго нябёсы,
і яго жанчыны,
і шалёныя пагрозы
ратнікаў злачынных.

— А па братку званы звоняць,
па сястры людзі гавораць.

Па братку людзі плачуць,
па сястры воран крычыць...

Рана, позна — кружыць воран
там, дзе ад заклёну
абярнуўся Свіцязь-горад
возерам сцюдзёным,
дзе чужынцы,
разам з коньмі,
ўросшы ў дол па плечы,
сталі лесам, змрочным, цёмным —
сонцу не прабегчы.
Не гады мінуць, стагоддзі —
і прамень зіркаты
прадзярэцца, сцежкай пройдзе
праз гушчар закляты.
Пройдзе, і вады кранецца,
і ваду засвеціць —
ажыве яна, памкнецца
промнем адагрэцца.
Промня мала.
Трэба сонца! —
з сонцам прыйдуць людзі.
Свіцязь-возера да донца
ўскалыхнецца, збудзіць
згадку, дзіўную, як песня,
што ручнік саткала,
ручніком світанак весні
тройчы абвязала,
што званіла ў звон
і стрэлы
першаю страчала,
што, здавалася б, памерла —
а жыла, гучала.
І дасюль яна жывая!
Кажуць у народзе:
Свіцязь-возера спявае —
чары-кветкі ўсходзяць.
Іх пялёсткі адгараюць,
як пялёсткі знічак...
Гэта — песня.
Гэта — памяць
свіцязянак кліча.

1984

Дажджы.

Дажджы дзяўбуць асфальт халодны,
што рух цябе, твой бег... Рака мая,
ты снішся мне. Глыбокай, паўнаводнай.
Такой, якой не знела цябе я.
Ты снішся мне! Ступаю над вадой,
сачу за аблачынкай, што сплывае...
Здаецца, й не была я маладой.
Не помню. Не былое ажывае
[illegible] старадаўняе — за шмат вякоў
[illegible] тае смутнае сустрэчы:
[illegible] ымак да замчышча, агні — вянком,
[illegible] нач напалянак, гоняць іх плячо...
[illegible] ступь адчуваю на плячы
[illegible] ёк удару, потым — губ упадных,
хоць проста выграбала з той начы
вугольчыкі згарэлых іх паглядаў.

НЯМІГА

Дажджы. Дажджы дзяўбуць асфальт халодны,
што ўкрыў цябе, твой бег... Рака мая,
ты снішся мне. Глыбокай. Паўнаводнай.
Такой, якой не знала цябе я.
Ты снішся мне! Ступаю над вадой,
сачу за аблачынкай, што сплывае...
Здаецца, й не была я маладой.
Не помню. Не былое ажывае,
а старадаўняе — за шмат вякоў
ад гэтае сумотнае сустрэчы:
бальшак да Замчышча, агні — вянком,
плач паланянак, голыя іх плечы...
Дагэтуль адчуваю на плячы
апёк удару, потым — губ уладных,
хоць проста выграбала з той начы
вугольчыкі згарэлых іх паглядаў.
Былое... Што ў сапраўднасці было?
Купальскіх песень карагод? Чужынцы?
Праткнуты дзідай крык? Пажар? Палон?
Кастры паўстанцаў? Кроў на сцежцы ў жыце?
Што змылі твае хвалі ў тыя дні?
Што мне баліць? Хто мне дыктуе словы?
Ледзь толькі ўзыдуць згадкі з цішыні —
знікае рыса між былым і новым...

1

Смага памяці маёй...
Нахіліцца б і напіцца!
Ды раптоўна ўсе крыніцы
захлынуліся крывёй.
І снапы, снапы, снапы! —
берагі абодва ўсланы,
хоць мячы, а не сярпы
у руках жняцоў старанных.

І мячам не заржавець:
так далёка да дажынкаў,
што лягчэй сустрэнеш смерць,
чым знітуеш дні сцяжынкай.

Хто — чужынцы? Хто — свае?
Хто я? Плач на часткі рвецца,
і яго адносіць вецер —
і назад не аддае.

Не аплакаць гэты дзень
сэрцу — як толькі жывое?
Брат — на брата, вой — на воя,
зноў і зноў з мячом ідзе!

О, мячам не заржавець:
так далёка да дажынкаў,
што хутчэй сустрэнеш смерць,
чым знітуеш сны сцяжынкай.

Потым кожнае са слоў
час зацята паўтарае...
Вой — на воя. Зноў і зноў.
Я — між імі. Я — сястра ім.

2

Песні-плачу стагоддзямі ў полі кружыць:
— Ці не ваш маладзец там забіты ляжыць,
эй-ю, там забіты ляжыць?
Цераз ручкі яго ды трава парасла,
эй-ю, ды трава парасла,
цераз ножкі яго ды змяя прапаўзла,
эй-ю, ды змяя прапаўзла.
Праз галоўку яго ды арол праляцеў,
эй-ю, ды арол праляцеў...

Песня плача па ўсіх, хто ўміраць не хацеў.

3

Смага памяці жывой...
Нахіліцца б і напіцца!
Ды спаліла навальніца
дрогкі бераг пада мной.

І масткі, масткі, масткі! —
праз агонь, па мёртвых целах,
па цяжкіх татарскіх стрэлах,
за праклёнам, напрасткі.

Пляц насаджаны на кол
разам з небам. Дня не будзе.
Без'языкі звон не збудзіць
далячыняў навакол.

Ўсе — ахвяры. Ўсе — ў агонь,
у касцёр! Не чую плачу.
Чую боль. Цяжкі. Гарачы.
Там, дзе жыла ўздула скронь.

Там, дзе ўспыхнула каса,
наматаная на дзіду...
Крыўда? Значна больш, чым крыўда.
Боль — стагоддзі пранізаў.

Лютавала татарва...
Покуль кожны сваё ліха
у тваёй вадзе, Няміга,
з татарвой не пахаваў.

4

— Ляцеў воран
з чужых сторан,
пачаў галасіці...

Новы вораг
з новым горам
прымушае біцца.

Здратаваная зямелька
не народзіць
жыта.

Хоць у яму,
хоць у пельку:
мужыкі — пабіты.

Крыжакі,
жаўнеры, шведы...
Лічыш смерці, лічыш!

Вораг прыйдзе,
гора — следам.
Волі не пазычыш!

Волю
кроўю здабываюць,
льецца кроў і льецца...

У гарачцы
б'ецца памяць,
ледзянее сэрца.

5

Смага памяці маёй...
Нахіліцца б і напіцца!
Ды пагляд вады баіцца,
пачарнелай, нежывой.

З Троіцкай гары сюды
ручайкамі кроў сцякае.
Я — ў натоўпе. Смерць чакаю.
Стрэл чакаю — праз гады.

Мушу! Змушана... Ў вяках
адгукаецца злачынства:
вунь яны стаяць, фашысты,
у чакання па баках.

Ведаюць: калі ўпаду,
цішыню падкамячыўшы,
ты, Няміга, закалышаш...
Смерць — у іх на павадку.

Так. І ўсё ж слязу маю
прыгадае вольны вецер.
Хай даўно прабіта сэрца,
я не падаю. Стаю.

Як даўно прабіта сэрца!

Што змылі твае хвалі ў вечны змрок?
Што мне баліць? Чаму я з болем згодна?
Не боль — цябе прысыпаў жвір халодны.
А твой выток — жыцця майго выток.

Мне не забыць ніводнага світання,
забітага на беразе тваім.
Усё здаецца: плачуць салаўі...
Усё чакаю: кожны паўшы ўстане...
Устане — і не знойдзецца вады
абмыць
зямлёй прысыпаныя раны...
Руплівы час усё рабіў старанна:
шлях, магістраль —
там, дзе раней, заўжды,
ты бегла, то трывожна, то лагодна
ўзіраючыся ў водбліскі святла.
Ты снішся мне, Няміга! Паўнаводнай.
Такой, якой, магчыма, й не была.

1983

Смерці выток ракі... Выток жыцця...
Іх не шукаюць. Іх шукаць не трэба.
Няма ў душы — нідзе не знойдзеш неба,
якім назад гады твае ляцяць.
Назад. У памяць. На надворкі продкаў.
Не да станоў, азлобленых разбой,
да кос, навостраных перад касьбой
нядоўга ці ночкаю кароткай.
Тым косам не спяваць у каласах
высокіх траў, што коні нашы топчуць.
Пакуль узыдзе сонца, вісець вочы
гарачая крывавая раса.
Пакуль узыдзе сонца, падрастаюць
у звір, у змрок дубовыя крыжы,
забудуцца імёны тых, хто жыў
і сціў зямлю, ржаны не акраец...

ЖЫВАЯ РАКА

Стары выток ракі... Выток жыцця...
Іх не шукаюць. Іх шукаць не трэба.
Няма ў душы — нідзе не знойдзеш неба,
якім назад гады твае ляцяць.

Назад. У памяць. На падворкі продкаў.
Не да сталоў, аздобленых разьбой,
да кос, навостраных перад касьбой
нядоляю ды ночкаю кароткай.

Тым косам не спяваць у каласах
высокіх траў, што коні нашы топчуць.
Пакуль узыдзе сонца, выесць вочы
гарачая крывавая раса.

Пакуль узыдзе сонца, паўрастаюць
у жвір, у змрок дубовыя крыжы,
забудуцца імёны тых, хто жыў
і сніў зямлю, ржаны яе акраец.

Забудуцца цяжкія тыя сны,
гулянкаю абернуцца памінкі....
Не, не, раку напоіць ручаінка,
ручай — крыніца ў гушчары лясным!

Адна сляза скацілася
на жвір і не ўзышла —
заззяла, забруілася
струменьчыкам святла.

Другая ўпала — срэбрана
струменьчык зазвінеў,
запеў, і бераг вербамі
парос вакол мяне.

Калі ж паспела трэцяя —
прасцягі загулі,
вякоў сівыя меціны
вяртаючы зямлі.

Дзе лес быў тройчы ссечаны
на труны ды крыжы,
на голлі дуба свечкамі
паўнеба зор дрыжыць.

Дзе шлях быў тройчы згублены
між сненняў і вятроў,
вясна сурму прыгубіла —
склікае дудароў:

— Рабіце дудкі новыя,
сняваць вучыце іх —
хай з гукаў іх высноўвае
душа шчаслівы міг!

Шчаслівы той, адзінаю
для кожнага і ўсіх,
спрадвечнай прарадзімаю, —
настане гэты міг!

Настане. Шлях адлічвае
не вёрсты, сны мае...

Вясна?
Вада крынічная
струменіцца-пяе.

Струменіцца — у памяці,
між зор і аблачын,
між вейкаў, што зліпаюцца,
не верачы начы.

Не ноч, а спеў той скоўвае,
што ў ноч, у змрок вядзе...
Вясна?
Лісцё дубовае ржавее на вадзе.

Час нематы... Прасцягі — загулі.
Змрок непраглядны...
Далячынь — не знікла.
Ракою стаць імкнецца ручаінка:
крынічыць жа — з вялікае зямлі!

Не крача воран, не рагоча драч,
не коцяць перуны сваё каменне,
каб заваліць, каб задушыць карэнне
сівога дуба — і пачуць мой плач.

Не крача воран. Цёмна — ад арлоў,
што, адшукаўшы чыстую крыніцу,
зляцеліся — той чысціні напіцца,
здаволіць смагу здвоеных галоў.

Паганскі сімвал сілы і бяды —
дзве галавы на кіпцюрах магутных...
Што ж стыне ад узмахаў крыл нячутных
сцяжына пацямнелае вады?

Што ж уціскаюцца глыбей у жвір
адбіткі неба і цяжкога голля?
Далей? Праз колькі вёрст?
Пазней? Ніколі?
Глыбокі вір... Яшчэ глыбейшы вір...

Рачулка азіраецца, крадком
прыгадваючы смелыя памкненні
пачаць з адной слязы зямной,
з цярпення
свой бег — і лёс! —
і, ўрэшце, стаць ракой.

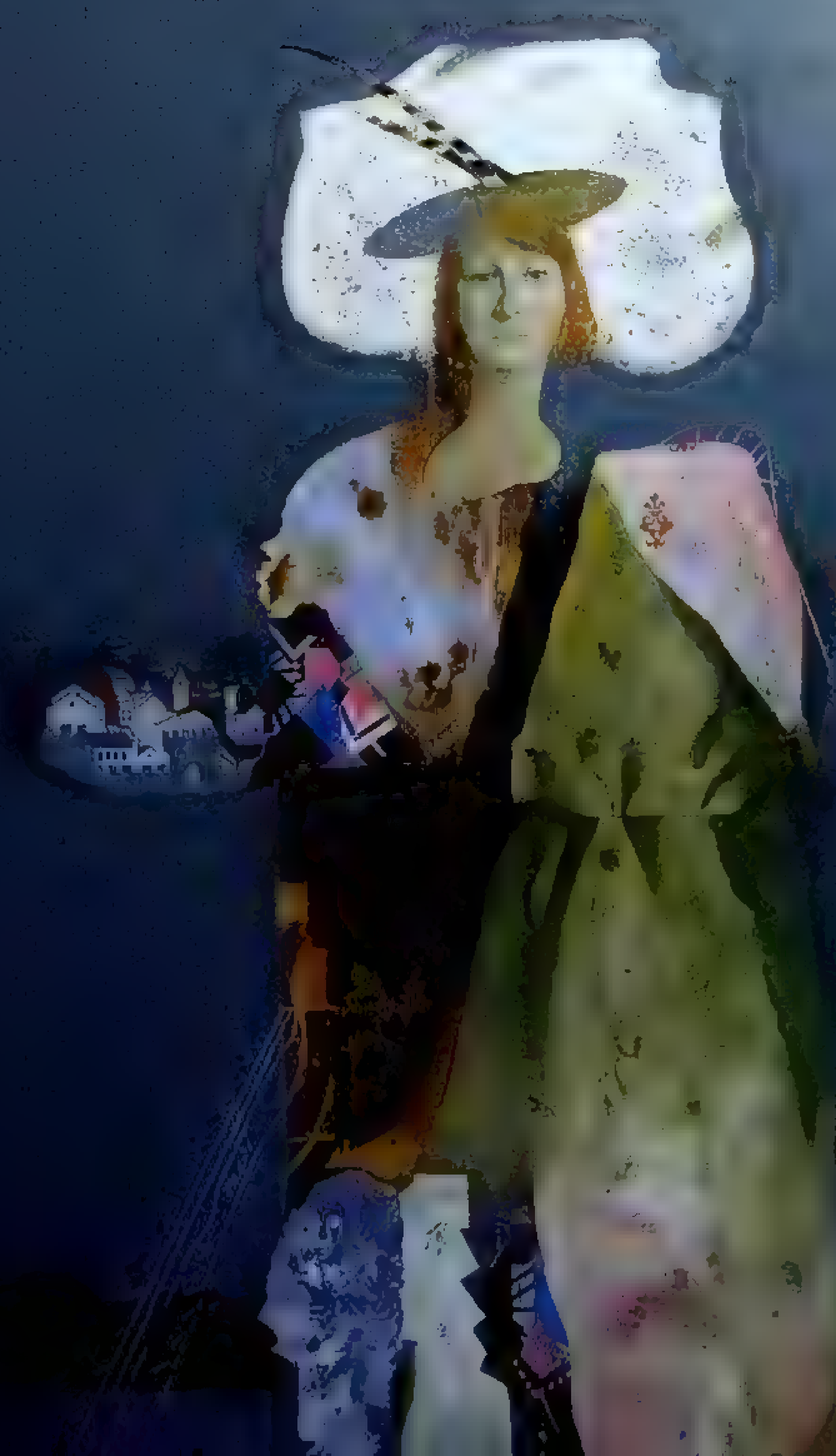
Не крача воран, што прыйшла бяда.
А дуб урос у хмары, у вецер голлем —
гайдае лісце між карэнняў голых
свінцовая, халодная вада...

— Каб табе, рэчачка,
круты берагі —
не так бы вадзіцай разлівалася,
не так бы рыбачка разбівалася...

Душа, што плача, — родная:
я чую боль спярша;
вада, што п'ю, — халодная:
заходзіцца душа.

І хвалі вышай берага
ніколі не расці,

і песні вышай белага
туману не плысці.

Гукнуць бы ветру буйнаму! —
ды сон яго скаваў,
гукнуць бы небу чуйнаму! —
туман яго схаваў.

І хваля, надта нізкая,
падмыла далягляд.
Адно вада паблісквае
там, дзе ўпадзе пагляд.

Вада, ўсё саланейшая
ад слёз — ад слоў і слёз!
І словы й слёзы — першыя
з тых, што складуць мой лёс.

Рачулку клічу рэчкаю,
разводжу берагі,
ганю чаўнок са свечкаю
паперадзе тугі.

Туга тугой, да раніцы —
нам напаіць бары...
Паўсюдна разгараюцца
паўстанскія кастры.

Хай кроў залье іх,
стогнамі
засыплюць, як зямлёй! —
гарэць у словах вогненных
ім гэтаю крывёй.

Растуць кастры паўстанскія,
святлее небакрай —
не захлынецца раскаю
мая Струмень-рака...

— Каб табе, рэчачка,
круты берагі —
не так бы вадзіцай разлівалася,
не так бы рыбачка разбівалася!

Не крача воран, што прыйшла бяда,
а ўсцяж рачулкі — не млыны, магілы,

а ў песні зноў паломаныя крылы:
ледзь узляціць — прыцягвае вада.
Глыне самой вады — спрабуе збіць
цяжкія ковы з шыі лебядзінай,
зноў узлятае, каб згадаць радзіму —
той дуб, што пахіснуўся, а стаіць,
крыніцу і слязу, з якой яна
свой чысты звон зачэрпнула калісьці...

Лісты з гадоў мінулых —
лісці, лісці
плывуць паўзбоч, і ліку ім няма.
Адзін падымеш —
слоў не разбярэш,
другі кранеш —
імгненна распаўзецца...
Каб вецер! Каб усчаўся буйны вецер!
Ды на зямлі — зашмат крывавых меж.

Рванецца вецер — кроўю, не іржой,
запырскае падворкі і гасцінцы:
як не самому аб мяжу разбіцца —
разбіць надзеі тых,
хто ўслед пайшоў.
Ішоў. Ідзе. Бо ранак пагукаў.

Бо ранак — там,
дзе ў промнях ноч канае...
І плача песня, што Струмень-рака
сябе, ракою стаўшы, не пазнае.

1985

Літаратурна-мастацкае выданне

Бондар Таіса Мікалаеўна

РАГНЕДА

Рэдактар *Т. М. Бондар*
Мастак *У. А. Тоўсцік*
Мастацкі рэдактар *В. П. Калінін*
Тэхнічны рэдактар *С. І. Стараверава*
Карэктары: *М. М. Гілевіч, М. І. Гусева*

Падпісана да друку 05.01.2005. Фармат 70×108$^{1}/_{16}$. Папера мелаваная. Гарнітура Minion Cyrillic.
Ум. друк. арк. 11,20. Ул.-выд. арк. 12,23. Тыраж 3000 экз. Зак. 1056.

Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Литература и Искусство»

ЛИ № 02330/0056810 ад 02.03.2004. 220075, Мінск, вул. Захарава, 19

УП «Мінская фабрыка каляровага друку».
220024, Мінск, вул. Каржанеўскага, 20